

4854

163

1999-05-04

TANÍTÓK
ÉS
TANÁROK
SZÁMÁRA

MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK

1999. 39. ÉVFOLYAM

2

A szerkesztő bizottság elnöke:

Dr. Szendrei János

Helyettes: Dr. Varga István

A szerkesztő bizottság tagjai:

Dr. Frick Mária (Baja); Dr. Fülöp László (Kaposvár);

Dr. Lakotár Katalin (Szombathely); Dr. Miklovicz Árpád (Nyíregyháza);

Muhovitsné Újvári Klára (Győr); Dr. Nagy Andor (Eger); Nanszákné Dr. Cserfalvi Ilona (Debrecen);

Dr. Puskás Albert (Szeged); Dr. Wirth Lajos (Jászberény); Dr. Zukovits Imre (Pécs).

Főszerkesztő:

Dr. Dobcsányi Ferenc

Helyettes: Rozgonyiné Dr. Molnár Emma

Szerkesztő:

Dr. Békési Imréné

A lap az Oktatási Minisztérium és a Soros Alapítvány
támogatásával jelent meg.

TARTALOM

Kriveczkyné Molnár Katalin: A hátrányos helyzet és az iskola	57
Benkes Réka–Vass László: Galaxisról galaxisra.	61
Dr. Arany Erzsébet: A cigány gyermekek pályaképe és életesélyei	65
Dr. H. Tóth István: Egy tanulói fogalomhasználatot elemző vizsgálat témája és tanulságai . .	73

MŰHELY

Hegedűs Katalin: Tesztsorozat angol nyelvből a 4–8. osztályosok számára.	80
Nanszákné Dr. Cserfalvi Ilona: Iskolakertjeink a nevelés szolgálatában	86
Molnár Péterné: Hogyan tanítom Mikszáth Kálmán: A néhai bárány című művét az általános iskolában?	88

ÖRÖKSÉG

Takács Judit: Vajda János élete és munkássága	93
---	----

SZEMLE

Dobcsányi Ferenc: Szegedtől – Szegedig	99
Dr. Hajzer Lajos: Magyar közmondások, szólások	100
Dr. Domonkos János: Füzesi Zsuzsa, a meserajzoló.	102
Nanszákné Dr. Cserfalvi Ilona: Szerszámosládával az iskolában	104

A hátrányos helyzet és az iskola

Minden pedagógus találkozik problematikus gyermekkel oktató-nevelő munkája során. A gyermeki személyiség összetettsége és „mássága” nemcsak a sikeres és eredményes tanulás, magatartás biztosítója, hanem a gondok kialakulásának alapja is.

Szeretném az intézményvezetők figyelmébe ajánlani a következő egyszerű táblázatot, amellyel viszonylag gyorsan „feltérképezhető” az iskola hátrányos és veszélyeztetett tanulóinak száma, összetétele, a hátrányok kiküszöbölésnek feltételezett okai.

A veszélyeztetett és hátrányos helyzet jelenségével a legnagyobb arányban az oktatási intézmények találkoznak, az ilyen jelzővel ellátott gyermekek száma, családok száma pedig folyamatosan nő. Az iskola gyermekvédelmi gondjait önmagában a statisztikai számok, táblázatok, a nyilvántartásba vétel nem oldja meg, csak akkor, ha tudatos pedagógusi magatartás és cselekvés is kapcsolódik hozzá.

Intézményünkben az osztályfőnökök végezték el ezt a kutató-megismerő munkát, amelynek biztos alapja: minden 1., 3. és 5. osztályos osztályfőnök minden tanítványánál családot látogat. (A tantestület döntése alapján!) Ezek a kötetlen, személyes, családi találkozások, a környezet megfigyelése olyan információhoz juttatják a pedagógusokat, amelyek nélkülözhetetlenek a hatékony segítség folyamatában. Ebben a munkában a pedagógus saját személyisége a legfontosabb „munkaeszköz”, melynek megbecsülése és fejlesztése nélkül a pedagógiai hatáslehetőségek kiterjesztése elképzelhetetlen.

A hátrányos helyzet egyik formája: ha az iskolai ismeretszerzés nem egészül ki megfelelő érzelmi neveléssel, ha a tanuló a problémáival magára marad, keresni fogja azt a csoportot, amely érzelmileg elfogadja, de rendszerint a társadalom céljaival ellentétes értékeket hordoz. A baráti közösségek, ahol a serdülők antiszociális viselkedésmintát tanulhatnak, szintén veszélyeztető jellegűek.

A hátrányos helyzet másik formája: amikor a gyermeknek magának vannak beilleszkedési nehézségei, viselkedészavarai. Ennek oka lehet a családi környezet veszélyeztető jellege, de az is előfordul, amikor a családi környezet rendezett, mégis probléma van a gyermekkel. A gyermekkor legfontosabb feladata az, hogy előkészítsük őket a felnőtté válásra, az önállóságra, hogy közben tartva maguk irányítsák sikeresen életüket.

A hátrányos helyzet előbb említett két típusa viszont jelzi, hogy a gyermek van veszélyben pontosan a felnőtt társadalom beilleszkedése szempontjából. Félő, hogy olyan úton indul el a gyermek személyiségfejlődése, amely éppen a társadalmi szokásoktól való elkülönülést vagy szembenállást erősíti. Ez a két forma azt is jelzi, hogy kialakulásának okai a gyermek családjában és baráti kapcsolataiban valamint személyiségében ragadhatnak meg.

Az érzelmi élet egyensúlya feltételezi: a mindkét szülővel rendelkező, sértetlen családot. A támasz-vesztettség, a családok felbomlása, a durvaság, az odafigyelés hiánya elkerülhetetlen konfliktusokhoz vezet. A deviáns szülők, a csonka családok, a kulturális hiány, az alkoholizmus, a bűnözés, a deviáns magatartás mind-mind olyan átörökítő tényezők, amelyekkel a tanulók nap mint nap találkoznak.

Milyen ártalom érheti a gyermeket a családban?

- felbomlott házasság
- az árvaság (özvegy szülő)

Osztály	1.a	1.b	1.c	2.a	2.b	2.c	3.a	3.b	3.c	4.a	4.b	4.c	4.d	5.a	5.b	5.c	6.a	6.b	6.c	7.a	7.b	7.c	8.a	8.b	8.c	Össz.	%
Osztálylétszám	28	23	27	32	30	32	22	25	27	24	24	23	21	27	33	31	29	29	28	20	21	20	22	23	21	642	100
Felbomlott házasság	2	3	1	5	2	4	1	5	4	4	2	3	4	2	6	10	6	6	1	2	1	2	3	7	6	92	14,3
Büntetett előéletű szülő(k)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,1
Alkoholista, iszákos szülő(k)	-	-	1	-	-	4	1	1	1	1	-	4	-	-	1	-	4	3	3	1	-	1	3	2	-	34	5,2
Más erkölcsstelen életmódot folytató szülő(k)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	3	0,4
Rendezetlen családi élet	-	-	-	1	3	6	1	-	1	2	-	3	-	-	6	1	6	4	3	2	2	-	9	2	3	55	8,5
Brutális bánásmód a családban	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	4	0,6
A gyermek elhanyagolása; nevelés-ellenőrzés hiánya	-	-	-	1	-	10	-	1	-	1	-	3	-	-	7	1	2	5	-	2	5	-	11	2	-	51	7,9
Megélhetést veszélyeztető anyagi problémák	-	-	-	4	-	4	3	1	2	3	-	-	3	-	4	-	3	8	3	1	5	-	14	2	-	60	9,3
3 vagy több kiskorú gyermeket nevelnek	2	1	10	8	-	5	6	5	5	2	5	6	5	6	4	6	3	1	2	7	6	1	3	4	3	106	16,5
Özvegy szülő	-	-	-	2	-	2	1	1	-	1	-	-	1	-	5	-	1	-	1	2	1	-	2	1	2	10	1,5
Sokrétű munkával elfoglalt, művelt szülők	1	-	4	-	1	-	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3	3	-	-	-	8	-	1	48	7,4
Alacsony általános műveltségű és iskolai végzettségű szülő(k)	2	-	3	4	1	10	-	2	5	3	-	8	-	-	15	3	4	5	9	10	6	-	6	13	2	15	2,3
Rossz baráti kör az iskolán kívül	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	2	3	1	-	22	3,4
TV-video esetleges negatív hatása	-	-	3	-	3	2	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	3	8	-	-	1	22	1	-	-	24	3,7
A tanulást hátráltató egészségi probléma	1	-	-	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	3	2	4	-	116	18,0
Napirend és helyes életmód hiánya	-	-	-	3	1	10	-	-	-	2	-	3	-	-	5	1	4	7	8	-	3	-	9	19	10	85	13,2
Elkényeztetés	2	-	-	2	3	3	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	8	2	1	-	26	4,0
Túlzott szigor	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	2	1	-	7	1,0
Otthoni túlterhelés	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	4	0,6
Szorongás, félelem, idegesség a gyerekekénél	2	-	3	-	2	-	2	-	1	1	-	1	1	1	-	-	1	-	4	1	5	13	4	-	-	43	6,6
Koncentrációs problémák	8	-	3	4	2	6	2	-	6	-	-	1	-	2	8	2	9	2	3	1	6	-	3	11	4	83	12,9
Képességi problémák	-	-	5	-	2	2	-	-	4	3	-	7	-	3	4	2	6	3	3	10	6	1	6	11	5	83	12,9
Fegyelmzési nehézségek	2	1	3	6	-	-	-	-	3	3	-	1	-	-	8	8	8	3	1	-	5	-	4	1	1	58	9,0
Napközibe jár	27	20	20	29	27	23	11	19	10	16	13	11	14	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	240	37,3
Pszichológus foglalkozik vele	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	7	1,0
Logopédustól kap segítséget	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	7	1,0
Tanórán kívül is foglalkozik vele nevelő	-	-	-	2	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	3	3	-	1	4	3	-	-	19	2,9
Munkánélküli támogatást kapnak	-	2	2	5	-	4	-	5	-	-	-	2	-	-	-	2	-	-	2	-	-	9	1	2	-	36	5,6
Rendszeres szociális segítyt kapnak	-	5	1	-	4	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	1	-	2	1	1	1	1	1	-	21	3,2
Gyermeknevelési támogatásban részesülnek	3	1	-	1	1	6	-	1	-	-	2	8	-	-	3	6	-	-	-	6	-	3	2	-	-	43	6,6
Jövedelempótló támogatást kapnak	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	11	1,7
Rendszeres nevelési segélyben részesülnek	2	-	2	1	2	3	-	-	-	2	1	2	-	-	-	-	1	-	2	2	-	2	2	1	-	25	3,8
Valamilyen átmeneti segítyt kapnak	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	2	4	7	-	19	2,9
Étkezési hozzájárulást kap	9	-	10	5	11	8	2	4	7	4	2	6	6	2	3	2	10	4	2	5	5	-	-	2	1	110	17,1

- rossz házasság: alkoholizmus, durva bánásmód
- a szülő erkölcsi tekintélyének megsérülése
- züllött, erkölcstelen életmódot folytató és munkaképtelen felnőttek atmoszférája
- idegi és lelki megbetegedések
- anyagi problémák

A táblázat 1. része (lásd: 58. l.) a családra vonatkozó adatokat összegzi. Igen magas értékeket találunk a felbomlott házasságok sorában (14,3%), s bizonyos osztályok „kitüntetett” szerepet kapnak ezen a területen (5.c, 8.b). Sajnos, mi pedagógusok szemtanúi vagyunk a családi tragédiák, válások megtörténésének, a gyermekek szomorúságának, érzelmi életük labilissá válásának, tanulmányi eredményük csökkenésének.

Igen magas érték számunkra a 9,3%-os megélhetési gondokkal küzdő családok száma, amely azt jelzi, hogy 60 gyermek sokszor éheznek, az iskolai étkeztetés számára a „főétkezés”, elhanyagolt, nem az évszaknak megfelelő ruházata is igen nagy szegénységről árulkodik.

Sok családban (18%), 116 gyermek esetében olyan egészségügyi problémák léteznek, amelyek veleszületett rendellenességet, örökölt képességet tükröznek, s amely hibák és hiányosságok az eredményes és sikeres tanulást hátráltatják.

A nevelés hiánya, helytelensége olyan veszélyforrás, amely hátráltatja, sőt megakadályozza a társadalom szabályaihoz alkalmazkodó, egészséges, emberhez méltó életét élő személyiség kialakulását.

Milyen veszélyforrásokkal találkozhatunk?

- a gyermek életkori sajátosságainak nem megfelelő figyelembevétele
- helytelen nevelési módszerek
- a nevelő személyének nem megfelelő volta
- a család és az iskola ellentétes nevelő hatása
- a szülő erkölcsi felfogása, magatartása, követelményei
- két szülő (szülő és nagyszülő) közötti ellentét
- agresszív nevelés, túlzott szigor
- kényeztetés
- fenyegetés, megszegényítés
- a pedagógus testi, lelki egészsége

A család szociokulturális szintjét, életvitelét döntően meghatározza a szülők iskolázottsága. A veszélyeztetettség elsősorban a társadalom alacsonyabb műveltségű rétegeiben gyakori. A szülők társadalmi beilleszkedési zavara pedig a gyermek veszélyeztetettségének döntő tényezője.

Nehezebb felismerni a családi veszélyeztetettség rejtettebb formáit, amikor a családban látszólag minden rendben van, de a felszín alatt agresszivitás, érdektelenség, érzelmi közömbösség húzódik. Ezt a fajta szülői viselkedést a gyermek nem tudja példaként elfogadni, szenved attól a boldogtalanságtól, amelyet a szülők már elfásultan elfogadtak. Hiányzik számára az érzelmi melegség, a szülő nyújtotta biztonság és életperspektíva, amit éppen a családnak kellene biztosítania.

Kiemelten kell kezelnünk azokat a hátrányos helyzetű tanulóinkat, akiknél nem alakult ki és nem rögződött egy helyes napirendi beosztás, amely meghatározza teendőiket és tanulnivalóikat (13,2%).

Szintén igen erős odafigyelést igényel a pedagógusok részéről a képességi és koncentrációs problémákkal küzdő gyerekek helyzete (12,9%), ezek a pszichés jellemzők rámutatnak az iskola leggyengébb képességtípusú osztályaira is (7.a, 8.b).

A társadalmi elvárásokat, normákat a család, az iskola, a pedagógus, a tanulóközösség közvetíti a gyermek számára. A viselkedési zavar különböző formái azt jelzik, hogy a közvetített társadalmi célok, értékek, követelmények interiorizálódásában probléma merül fel, amely megoldásra szorul. A gyermek által közvetített negatív megnyilvánulások, a nehezen nevelhetőség a szocializá-

ció zavara. A nem megfelelő társas, közösségi kapcsolatok negatív élmények, önértékelési zavarok kialakulásához vezetnek.

A hátrányos helyzetű gyermekekkel szemben gyakori az előítélet, a „hibáztatás”. E negatív beállítódások áthatják a pedagógus érzelmeit, gondolatait és viselkedését, a gyerekek számára is érzékelhetővé válnak. A negatív tanulói teljesítmény még inkább erősíti az „előítéletes” pedagógus magatartásának a „nem” irányába fordulását. A pedagógus a tanuló sikertelen teljesítményeit saját kudarcaként, a tanuló képezhetetlenségének bizonyítékaként éli át.

A táblázat második felében azok a segítségforrások vannak megjelölve, amelyeknek egy része a pedagógusoktól, az oktatási szakemberektől várható segítség módjait, míg a másik részük az állami, önkormányzati támogatások lehetséges formáit mutatja be. Sajnos, meg kell vallanunk, az eredmények nem elég biztatóak, az anyagi ráfordítás segítése kevés, a pedagógusok cselekvési „kényszerét” pedig sokszor már csak a hitük tartja ébren.

Melyek azok a lehetőségek, amelyek a tenniakarás módjait nyújthatják segítségül?

- az iskolaérettségi vizsgálatok megtartása,
- ennek eredménye alapján a megfelelő beiskolázás és speciális bánásmód,
- oktatási módszerek megválasztása,
- a gyengébb tanulókkal való differenciált foglalkozás (több magyarázat, több gyakorlás, lassúbb feldolgozás),
- tanórán kívüli rendezvényeken (játékok, vetélkedők, versenyek) pozitív motivációval sikerélmény biztosítása,
- a gyermek előéletének megismerése (családlátogatás az óvodás korú és leendő 1. osztályos gyermekeknél),
- fokozott figyelemmel kísérése a gyermek érzelmi életének, társas kapcsolatainak,
- iskolapszichológusi hálózat megteremtése.

Jól látható, és a pedagógus társadalom érzékeli, hogy a prevenció és korrekció főleg az iskolai nevelés feladata e munka zöme a pedagógusok vállán van.

Ehhez a problémamegoldó tevékenységhez a pszichológiai, pedagógusi hozzáértés mellett szeretet, megértés, a tanítvány iránti bizalom és pedagógusi lelkiismeret kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Dr. György Júlia: „A nehezen nevelhető” gyermek, Medicina Könyvkiadó, Bp., 1978.
2. Dr. Illyés Sándor (szerk.): Veszélyeztetettség és iskola, Tankönyvkiadó, Bp., 1988.
3. Illyés Sándor – Nádas Mária (szerk.): A társadalom, az iskola és a pedagógia, Bp., 1986.
4. Zsohai József (szerk.): Hátrányos helyzetű kisiskolások, Tankönyvkiadó, Bp.

BENKES RÉKA

Józsefvárosi Pedagógiai Szolgáltató Központ

Budapest

VASS LÁSZLÓ

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Szeged

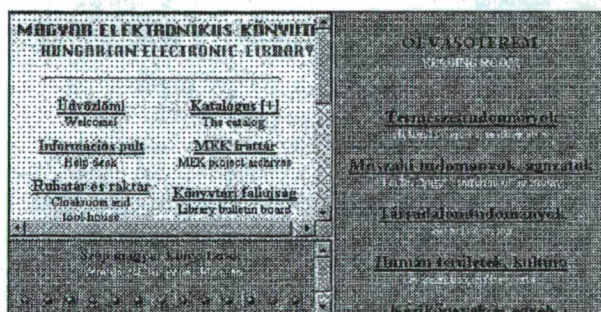
Galaxisról galaxisra

4. A MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR ÉS A SULINET

Diákjaink szellemessége izgalmasabb,
hitelesebb és kétségkívül produktívabb,
mint tanáraink szellemisége.

1. Immár valóban egy fejlett technológiájú társadalomban élünk, melynek alighanem legjellegzetesebb vonása egy globális hálózat megalkotása. E hálózat egyre inkább kulturális örökségünk elektronikus kifejezőjévé és a kortárs episztémé virtuális terepévé válik.

Ez a számítógépes kommunikáción alapuló, kábeleken, kapcsolókon stb. terebélyesedő univerzum, mely leginkább a központi idegrendszer struktúrájára emlékeztet, természetesen nemcsak a szövetségesség tradicionális formáival, a kommunikatív interakciók típusaival kapcsolatos ismereteket, hipotéziseinket 'írja felül' (amiről egy másik alkalommal kívánunk bővebben beszélni), hanem előbb-utóbb arra kényszerít bennünket, hogy felülvizsgáljuk mindennapi szokásainkat, újraértékeljük gondolkodásunkat, s újrafogalmazzuk embertársainkhoz, diákjainkhoz való viszonyunkat.

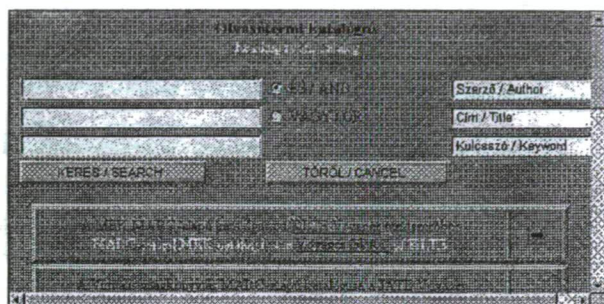
1. ábra

2. Sorozatunk jelen, negyedik részében egyrészt a *Magyar Elektronikus Könyvtár* projektHiba! A könyvjelző nem létezik. (<http://www.mek.iif.hu>) másrészt a *Sulinet* közoktatási program (<http://www.sulinet.hu>) munkájába kívánunk analóg (lineáris) formában és informatív jelleggel (mellőzve a technikai részleteket) betekintést nyújtani.

2.1. A *Magyar Elektronikus Könyvtár* a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program projektjeként: „a magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású oktatási, tudományos vagy kulturális célokra használható, szabadon terjeszthető elektronikus dokumentumok központi gyűjtőhelye kíván lenni”. 1994-ben jött létre, nyilvános és ingyenes szolgáltatásait 1995 tavaszán kezdte meg. Nyitólapját lásd az 1. ábrán.

A nyitólap bal oldalának felső ablaka (lásd 1. ábra) tájékoztat a könyvtár struktúrájáról. Az *Irattár* menüpont alatt a projektről, az *Információs pulznál* a könyvtár használatáról nyerhet felvilá-

gositást a látogató. A *Ruhatár és raktár* segédprogramokat kínál, a *Könyvtári faliújság*on hírek olvashatók, a *Vendégkönyv*, illetőleg a *Javaslatok és kérdések* a látogatók észrevételeit, megjegyzéseit stb. tartalmazza. A *Kiállítások* alatt alkalmi bemutatók láthatók az állomány látványosabb részeiből (például József Attila kiállítás). A *Gyarpodás*, valamint a *Virtuális gyarpodás* menü a friss anyagokra, az *Ajánlott olvasnivaló* a könyvtár kurrens dokumentumaira hívja fel a figyelmet. A *Virtuális világkönyvtár* menü alatt „egy folyamatosan növekvő gyűjtemény épül az ország és a világ más gépein található elektronikus könyvek, újságok, szöveggyűjtemények, illetve az Internet legfontosabb keresőrendszerei (...) címeiből.”

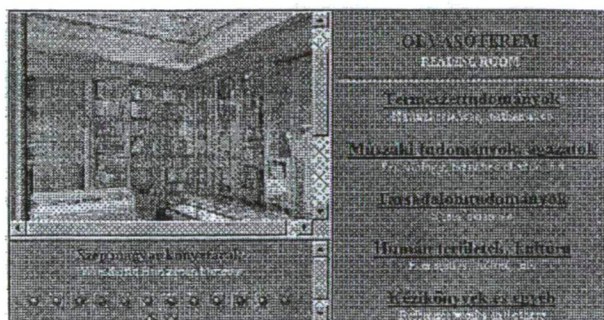

2. ábra

A nyitólap (lásd 1. ábra) jobb oldalán látható *Olasóterem* mutatja a könyvtár teljes digitális gyűjteményét a következő tematikus csoportosításban: „Természettudományok”, „Műszaki tudományok, ágazatok”, „Társadalomtudományok”, „Humán területek, kultúra”, „Kézikönyvek és egyéb”. A látogató e helyütt vagy a *Katalógus* (lásd 2. ábra) segítségével keresgélhet a jelenleg több mint 2500 letölthető dokumentumot tartalmazó állományban.

A nyitólap (lásd 1. ábra) bal alsó szektorában található kapcsolók szép magyar könyvtárakba kalauzsolják a látogatót, a 3. ábrán például az Országos Széchényi Könyvtárba.

Rövid története során kisebbfajta nemzeti mozgalommá szélesedett a könyvtár. Minden dokumentumfajtát gyűjt, amit egy könyvtár általában szokott. Könyvek, szépirodalmi művek, tanulmányok, disszertációk, szótárak, térképek stb. egyaránt találhatóak anyagában. Tematikusan „elsősorban a számítógépes hálózatok, a könyvtártan és informatika, a közgazdaságtan és a szépirodalom polcain van már nagyobb gyűjtemény”. A gyűjtésen kívül különösen fontos feladatának tartja az elektronikus publikálás támogatását. (Részletesebben lásd az *Információs pult* tájékoztató anyagában.)

3. ábra

2.2. A *Sulinet* program *Középiskolai Internet Program* néven indult 1996 szeptemberében a költségvetésből. Nyitólapját lásd a 4. ábrán.

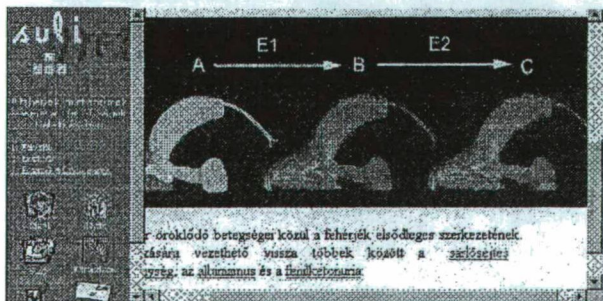
4. ábra

A Sulinet programmal a Művelődési és Köznevelési Minisztérium „célja a decentralizált köznevelés támogatása az Internet hálózattal, ezzel is növelve a régiófüggetlenséget, esélyegyenlőséget. A program feladata, hogy 1998. szeptember 1-jéig valamennyi magyarországi középiskola és kollégium, 2002-ig pedig valamennyi általános iskola bekapcsolódjon az Internet hálózatba” (Ádám Katalin, Könczöl Tamás, Racskó Péter, Török Petra: A Sulinet Program. A Sulinet helye, szerepe a köznevelésben. MKM Informatikai Igazgatóság, Budapest, 1998.).

Ez a cél- és feladatrendszer a Nemzeti Alaptanterv és az európai uniós normák aspektusából is új, mondhatni történelmi távlatokat nyitott a magyar közoktatás modernizációjában.

A feladat első része 1998 szeptemberére gyakorlatilag befejeződött. Ezzel elvileg valamennyi középiskolai tanuló hozzájuthat a hálózat kínálta lehetőségekhez: levelezhet, levelezési listákhoz kapcsolódhat, web-lapokat készíthet, tévázhat az Interneten, adatbázisokban kutathat stb. A feladat folytatását, a hálózat kiterjesztését az általános iskolákra 1998 novemberében az Oktatási Minisztérium – sajnos – „leállította”, aminek következtében kisiskolás diákjaink – a minden bizonnyal legfogékonyabb korosztály – túlnyomó többsége intézményesen egyelőre nem élvezheti a hálózat szolgáltatásait.

Az infrastruktúra (ily módon szükségképpen felemás) kiépülését követően a program legfontosabb része a tartalomszolgáltatás fejlesztése, némi egyszerűsítéssel az, hogy tanulóink valamennyi tárgyban, műveltségi területen megfelelő mennyiségű és minőségű információhoz, elektronikus tankönyvhöz, korszerű szemléltető anyaghoz, egyszerűval tudásbázishoz férhessenek hozzá.

5. ábra

S miközben egyre színvonalasabb kiadványok látnak napvilágot CD-ROM-on is (néhány CD-ROM-mal kapcsolatban lásd többek között Benkes Réka – Vass László: Galaxisról galaxisra 2. Oktatástechnológia – CD-ROM-ok és 3. „Nem csak diákoknak”, *Módszertani Közlemények*, 1998. 38. 1. 5-8 és 1998. 38. 4. 143-146), elkészült a Sulinet oktatóprogramjainak első – hálózatról letölthető – csoportja is. Sőt, 1998 decemberétől megindult az *Írisz* tartalomfejlesztési program is.

Az oktatóprogramoknak három fő típusuk van: a *Sulinet Digitális Órák*, a *Sulinet Házi Feladat* és a *Sulinet Friss Tudás* sorozatok, melyekhez más kiegészítő anyagok, adott esetben adatbázisok társulnak (például *Virtuális Sztár* stb.).

A *digitális órák* sorozat a fizika, az irodalom, a történelem, a biológia, illetőleg a NAT új műveltségterületei egy-egy fejezetének feldolgozásával szolgáltat alapanyagokat tanár által irányított és Internet alapú közös tanuláshoz. Például: „A molekuláris biológia és az öröklődés alapjai”, „A hullámok, a hang és a hallás”, „Stílus és jelentés kapcsolatának vizsgálata”, „Ember és társadalom. Emberismeret. Élet és halál”, „Visszatérő motívumok különböző irodalmi művekben”, „Konfliktus”, „Kávéházak”, „Az 1956-os forradalom története”, „Kémia, gyakorlati alkalmazások”, „Ezredévi történelem a Szent Korona tükrében”.

A *házi feladat* sorozat darabjai egy-egy adott témát járnak körül, s elsősorban öntevékeny diákok tanulásához szolgálnak anyagot. Például: „A hang”, „A nő”, „Éhes vagyok!”, „Vegyük a jelet!”.

A *friss tudás* sorozatban található anyagok az új tudományos eredmények felhasználásával dolgoznak fel egy-egy speciális témát tanárok és kiemelkedő tanulók számára. Például: „A magyar külpolitika Trianon után”, „Geometriai átdarabolások”, „Ablakok a Földre”.

A fenti kategóriákat „nem kell túlságosan szigorúan értelmezni” – vallják a Sulinet Programiroda munkatársai. „Mindegyikben van olyan anyagrész, amelyik elsősorban önállóan dolgozható fel, és van olyan is, ami az órán is bemutatható. Remélhetőleg mindegyikben lehet találni valami érdekes, új információt, ötletet. A lényeg, hogy mindenki, tanár és diák, saját maga nézze meg, hogy talál-e valami újat, érdekeset, akár a feldolgozás módja, akár a tartalom szempontjából, és hogy ki-ki próbálja meg felhasználni a tanulásban vagy a tanításban.”

6. ábra

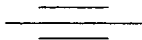
Az így rendszerezett programok természetesen multimediális kommunikátumok, és a hipertext elvén működnek: az olvasási egységblokkokat illusztrációk, fotók, hangfájlok stb. teszik teljessé és élvezetessé.

Az 5. ábrán szemléltető példa gyanánt az *Ember és természet* műveltségi területhez tartozó „A molekuláris biológia és az öröklődés alapjai” című program nyitóoldala látható a digitális órák sorozatból; a 6. ábrán pedig az „Ablakok a Földre” című programé a friss tudás sorozatból.

3. Amikor textológusként és pedagógusként e helyütt vagy másutt egy-egy cikk, esetenként cikksorozat keretében hipermediálisan szervezett adatbázisok lineáris (analóg) bemutatására és kommentálására vállalkoztunk, ha csak vázlatosan is, mindvégig tisztában voltunk igyekezetünk

valamennyi kockázatával. Többek között azzal, hogy amit ilyen módon megmutatni tudunk, nem annyira a Neumann-univerzum (nevezzük itt így) perspektíváit szemlélteti, mint inkább a Gutenberg-galaxis korlátait hozza felszínre akarva-akaratlanul. Ugyanakkor nyilvánvaló volt számunkra az is, hogy legautentikusabban talán éppen ezek a korlátok irányíthatják rá a figyelmet arra, hogy a tradicionálisan nyomtatott textusnak (szövegnek, könyvnek stb.): komoly alternatívája, illetőleg vetélytársa támadt.

Ma már mindez valóság. Legfeljebb még azt az időt kell kibőjtölnünk, amíg képesek leszünk félelmek nélkül a komputer elé ülni, és elfogadni, hogy a monitor ablakká változik, s lineárisan nyomtatott oldalak helyett hipermediálisan szervezett tudásbázisokra nyílik egy világhálón, melyen intézményesen is jó széllel navigálhatnak kisiskolás diákjaink, a jövő letéteményesei is.

DR. ARANY ERZSÉBET

ny. főiskolai tanár

Debrecen

A cigány gyermekek pályaképe és életesélyei

VIZSGÁLATI CÉL, MÓD ÉS ADATFELDOLGOZÁS

Jelen vizsgálatunk célja az volt, hogy feltárjuk Hajdú-Bihar megyében a 7-8. osztályos tanulók véletlenszerűen kiválasztott csoportjának pályaaorientációs elképzeléseit, pályaképét. Ugyanakkor a munkába álló fiatalok és felnőttek pályaelképzelésének bevalását, munkalehetőségeit, az e területen jelentkező problémákat, s végül az ezekre elképzelhető megoldási stratégiákat is vizsgáltuk. A vizsgálatot 1998-ban kérdőívek (lásd. az 1. és 2. számú mellékletet 70. oldal) segítségével végeztük. Az iskolások esetében azok az intézmények, amelyek felvállalták a vizsgálati munkák egy részét, minden tanulóval (magyar, cigány, román, sváb) kitöltették a kérdőívet, míg az iskolahagyottak csoportja homogén volt: cigány fiatalok és felnőttek. — A beérkezett kérdőívek alapján megállapítható, hogy reprezentatív megyei mintát kaptunk. — Az általános iskolás tanulók kérdőíveinek feldolgozása során kifejezetten a cigány tanulók válaszaira fektettük a hangsúlyt, lévén ez a vizsgálati célunk.

A tizennégy-tizenöt éves fiatalok életkori sajátosságuknál fogva még nem képesek határozottan eldönteni, milyen pályán dolgoznának felnőtt korukban, képesek azonban távlati célokat megfogalmazni, érdeklődésük tárgyát leírni, pályaaorientációjukat megfogalmazni. A pályaválasztási érettség feltételezi az önismeretet, a pályához szükséges képességek, a pályaválasztás és a munkalehetőségek felismerését, a döntési képességet. Mivel ezekkel a tulajdonságokkal nem mindegyik serdülő rendelkezik, ezért gyakori a pályaválasztásnál, illetve annak időbeli eltolásánál a szülői, tanári befolyásolás, segítség (Rókusfalvi 1978.) Nehezíti még a pályaválasztást a munkanélküliség, a kényszerű pályamódosítás jelensége is a mai társadalomban, így mindenképpen előnyben van a piacgazdaságban az, aki több szakmával rendelkezik vagy olyan tudással, amelyet a munkaerőpiacon több irányban is tud hasznosítani.

Beke (1989.,) Ladányi-Csanádi (1987.) leírják a társadalmi szelekció iskolai vonatkozásait. Kutatásaik során megállapították, hogy a hátrányos helyzetű rétegek gyermekei a leghátrányosabb osztályokba kerülnek, rosszabb szakmai ellátottságban részesülnek. Tehát a hátrányos helyzet újratermelődik.

A vizsgálat körülményei: A Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet segítségével kapták meg az iskolák a kérdőíveket, melyeket a tanárok jelenlétében a hetedik-nyolcadik osztályosok kitöltöt-

tek. E vizsgálatot 27 iskola vállalta fel. — Az általános iskolát elhagyott cigány fiatalok és felnőttek a Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete foglalkozásszervező munkatársai segítségével tudták kitölteni a kérdőíveket. E kérdőívek feldolgozásánál ésszerűbbnek látszott, hogy a válaszokat előfordulásuk száma szerint rangsoroljuk, a százalékszámítás esetén ugyanis csak az összes választás száz százalékhához tudtuk volna hasonlítani az egyes azonos válaszcsoportokat. Így ez az eljárás világosabbnak tűnt az adatok értelmezéséhez.

Kérdőíveink elsősorban racionális kérdésekre racionális válaszokat vártak. Elvértve mégis bekerültek olyan válaszok is, amelyek erős érzelmi-indulati háttérrel feltételeznek. Például a „nemzetiséged?”-kérdésre: „Nem vagyok én szénbánya”, „Ádámtól és Évától származom”, vagy a továbbtanulásra vonatkozó kérdésre: „... cigány vagyok, nem szeretek én tanulni”, vagy a tanulás akadályára vonatkozó kérdésre: „hiperkinetikus vagyok” és így tovább.

TAPASZTALATOK A 7-8. OSZTÁLY CIGÁNY TANULÓK KÖRÉBEN

Az általános iskolások válaszadó 7-8. osztályos tanulóinak létszám szerinti megoszlása.

<i>Tanulók</i>	<i>Létszám</i>	<i>Százalék</i>
N=1214=100%		
magyar	1080	~ 89,9%
cigány	126	~ 10,4%
román	7	~ 0,5%
sváb	1	~ 0,1%

Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a megyénkben lévő gádzsó (nem cigány) és cigány tanulók arányának százalékos megoszlását vizsgálatunk megközelítőleg reprezentálja. (Megyénkben ugyanis — a rendelkezésünkre álló adatok alapján — az általános iskolákban átlagosan már meghaladja a tíz százalékot a cigány gyermekek aránya. Megjegyezzük azt is, hogy Mária Terézia koráig visszamenőleg az országos felmérések alkalmával a hajdú-bihari cigány demográfiai mutatók mindenkor megegyeztek az országos átlagokkal. Ezen belül Debrecen város adatai lényegesen alacsonyabbak, más hajdú-bihari települések együttes adatai, arányai lényegesen magasabbak voltak az országos arányoknál, s ez a helyzet ma is. Nem véletlen, hogy az 1971-es és az 1993-94-es országos reprezentatív cigányvizsgálatok is kiterjedtek megyénkre. Mindezek ismeretében jelen tapasztalataink túlmutathatnak a megyehatáron.)

A továbbiakban csak a cigány tanulók válaszait elemezzük.

A részletezett adatokat a táblázat tartalmazza (lásd a 3. számú mellékletet 71. 72. oldal).

A válaszadó cigány tanulók mindegyike (alig egy-két kivételtől eltekintve) tovább akar tanulni azért, hogy szakmája, munkahelye, biztos jövője legyen, s hogy ne legyen munkanélküli. Érzelmek is megnyilvánulnak a válaszokban: a tanulás szeretete, hogy büszkéek legyenek rájuk, s hogy legyenek „valakik” (amivel feltételezhetően azt akarták mondani, tartsák őket nagyra, legyen társadalmi elismertségük). A nyolcadik osztályos lányoknál az akarati tulajdonságok hangsúlyozása is megjelenik, a válaszok utalnak egyfajta jövőkép megfogalmazásának igényére, amelyben az életcélok, tervek a tanulási motiváció részeként fogalmazódnak meg. Különbséget a 7. és 8. osztályosok, illetve a fiúk és lányok preferált válaszai között nem találtunk.

A szakmai irányultság, a szakmák preferenciájánál viszont érzékelhető bizonyos különbség, ami természetes. A hetedik osztályosok közül sokan még nem tudtak dönteni, szemben a nyolcadik osztályosokkal, akiknek mindegyike konkrétan is meg tudta fogalmazni a pályaeorientáció irányát.

A fiúk és a lányok szakmai irányultsága között is van különbség abban, hogy a fiúk a „férfias” a lányok a „nőies” szakmák iránt mutatnak érdeklődést. Érdekes még, hogy a lányoknál (a hetedik osztályosoknál az ötödik helyen) jelenik meg egy olyan szakma (óvónő), amely felsőoktatási rendszerben szerezhető meg.

A továbbtanulást elsősorban szakmunkásképző intézetekben szeretnék folytatni, csak második

helyen jelenik meg a gimnázium, amely a felsőoktatás felé vezető úton jelentős lehetne. Az általános képzés (és a kialakult gyakorlat szerint egyben szakmai előképzés) 9–10. évfolyama mint továbbtanulási lehetőség a második és a harmadik helyeken szerepel. A nyolcadik osztályos lányok az ötödik helyen a továbbtanulás helyett a munkába állást jelölik meg, ami a tanulási motivációnál nem jelenik meg.

A cigány gyermekeket a továbbtanulásban elsősorban a család és az iskola segíti, valamint a kisebbségi önkormányzatok. A munkaügyi központ feltehetően a továbbképzésekben segíti azokat, akiket nem vettek fel a választott oktatási intézménybe.

A gyermekek továbbtanulási szándékát a gyenge tanulmányi eredmény és a nehéz anyagi háttér akadályozza. Az iskolai követelményeket nagyon magasnak tartják, amit nem tudnak teljesíteni, s ez a kudarc valószínűleg a tanulási kedvet is csökkentheti. A család nehéz anyagi körülménye és a (2. és 4. helyen szereplő) munkanélküliség minden valószínűséggel összefügg egymással. A szegénység és a munkanélküliség akadály a további tanulásnak. Érdekes ellentmondás, hogy míg az első kérdésekre adott válaszok azt sugallják, hogy a tanulást, tudást fontosnak tartják, addig a realitás az, hogy az akadályok ennek a vonzalomnak a megerősödését lehetetlenné teszik. Az értékrend beépülési folyamata akadályozottá válik.

A következő kérdéskör a munkába állás ismeretkörét, a munkalehetőségekről való tájékozottságot kívánta feltárni. A tanulók lakóhelyén lévő munkalehetőségek a válaszok alapján leszűkülnek az alkalmi munkára, közmunkára, napszámra, idénymunkára. A kérdezettek másik része azt állapította meg, hogy a lakóhelyén nincs munkalehetőség, illetve nem ismeri ezeket.

A munkavállalási szándék megvalósításának módját jól ismerik a tanulók. Tudják, hogy szakmatanulással nagyobbak lennének az esélyeik. Azt is megfogalmazzák (a nyolcadik osztályosok), hogy a nyelvtudás és a számítástechnikai ismeretek előnyt jelentenek nagyon sok munkahelyen. Ismerik a munkaügyi központ szerepét, s arról talán többet is tudnak, mint azonos korú nem cigány társaik. A hirdetések és az ismerősök szerepét is jelentősnek tartják a munkavállalás terén. A hetedikés fiúk között már vannak, akik tudják, hogy hogyan lehet a munkavállalási szándékot megvalósítani.

A munkába állás módjáról, formájáról, kultúrájáról is sokat tudnak. Ismerik és felsorolják a munkavállaláshoz szükséges dokumentumokat, viselkedést stb. A munkahely szerzésében úgy gondolják a legtöbben, hogy a munkaügyi központ, a család, az iskola, különböző szervezetek segíthetnek.

A kérdések harmadik aránya a „három kívánság”: a vágyak, vonzódások, ideák világát célozza meg. A cigány tanulók jó tanulmányi eredményre, anyagi biztonságra vágyanak. Jó társakat, jó szakmai felkészültséget, egyéni sikereket, boldogságot, hírnevet szeretnének.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a cigány gyermekek ismerik az érvényesülésük határait, bár ennél többet szeretnének, de akadályozó tényezőkkel kell számolniuk. A sikertelen tanulás és a rossz anyagi körülmény alapvetően meghatározza a cigány gyermekek pályaaorientációját, pályaelképzeléseik megvalósulását.

A hatályos oktatási törvény és a vonatkozó miniszeri rendeletek lehetőséget adnak arra, hogy bármely osztályban a tanulmányi eredménytelenséggel küzdő gyermekeket felzárkóztathassák a tanárok tanórai és tanórán kívüli differenciált fejlesztéssel. Ami persze többlet-ismereteket és munkabírást kíván. A gyakorlati pedagógia ismer olyan megismerőképeségeket fejlesztő tréningeket, amelyek tanórai beépítésével és alkalmazásával sok gyermekben lehetne segíteni.

Az iskola nem tudhatja megoldani a hátrányos helyzetű tanulók társadalmi problémáját, de azt el tudja érni, hogy amíg a gyermek iskolában van, érezze jól magát, legyen öröme a tanulásban, az önfejlődésben.

TAPASZTALATOK AZ ISKOLAHAGYOTT CIGÁNY FIATALOK ÉS FELNÖTTEK KÖRÉBEN

A továbbiakban az általános iskolát elhagyott cigány fiatalok és felnőttek — tehát munkavállalók, illetve potenciális munkavállalók — válaszait elemezzük. A részletes adatokat tartalmazó terjedelmes táblázattól itt és most eltekintünk. A válaszadók száma 182 fő volt.

Az iskolai végzettség tekintetében a befejezetlen iskolázottságúak aránya 43%, a befejezett iskolázottságúak aránya 57%. (Ez utóbbi megoszlása: nyolc osztályt végzett negyvenhét, szakmát tanult hét és fél, érettségizett kettő és fél százalék.) Ezek az arányok nem reménykeltőek.

Tanulási, átképzési lehetősége, amely elvileg a munkalehetőségeket megnövelné, nem látnak reményt. Azért nem, mert már nem tudnának tanulni, vagy ha igen, akkor az alapiskolát kellene elvégezni vagy befejezni, illetve a befejezett iskolázottságúak középiskolában, továbbképzéseken tanulnának.

A szakmák iránti vonzódás konkrét megfogalmazásban a legalább nyolc osztályt végzettknél jelenik meg igen változatos formában. A befejezetlen iskolázottságúaknak mindegy, illetve bármilyen munka megfelelne. A továbbképzés elsődleges akadálya az iskolai végzettség hiánya, az előzetes letartóztatás, szabadságvesztés, börtönbüntetés, a szándék hiánya, és a nőknél a gyermekgondozás, illetve gyás.

Munkalehetőséget a befejezetlen és a befejezett iskolázottságúak nem látnak, illetve nincs lehetőségük munkára, csak alkalmi munkára, segédmunkára. Akármilyen munkát elvállalnának, elsősorban valamilyen szakmukát (főként kőműves munkát) szeretnék.

A megkérdezettek többsége eddig iskolázottságtól függetlenül idénymunkát, közmunkát, segédmunkát, betanított munkát, szakmunkát, „fekete” munkát végzett. Munkanélküliségük egyik alapvető okának az iskolázatlanságot jelölik elsősorban, aztán a betegség-rokkantság, börtönbüntetés, létszámleépítés, szerződés megszűnése, gyermekgondozás fogalmazódik meg. Segítséget a kisebbségi önkormányzatoktól, a családoktól, különböző intézményektől, szervezetektől várnak és saját maguktól. A család azonban nem tud segítséget nyújtani sem a tanulásban, sem a továbbképzésben. A válaszokból az derül ki, hogy általában kevés eredményes segítséget kapnak.

A munkavállalásban, munkába állásban eddig a család, a kisebbségi önkormányzatok, a Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete nyújtott segítséget a számukra. Sokan megfogalmazzák, hogy leginkább maguknak kell megoldani a problémájukat.

Általános tapasztalatként a következőket írják: jó, hogy a kérdőívek kapcsán foglalkoztak velük, de azt is látják, hogy ez önmagában nem oldja meg a helyzetüket. Jó lenne tanulni, dolgozni, rendezetten élni.

Ha a két csoport — az iskolások és az iskolát már elhagytak — válaszait egybevetjük, szembetűnő az, hogy a tanulók reálisak, de erősen reménykedők, a munkavállalók viszont reménytelennek tűnnek, kilátástalannak látják a jövőt.

ÁLTALÁNOS TAPASZTALATOK ÉS TANULSÁGOK

A mai magyar társadalom az iskolázottság szempontjából két részre szakad: egy alacsony iskolázottságú, szakképzetlen egyharmadra és egy középfokú vagy magasabb iskolázottságú, zömében szakképzettséggel bíró kétharmadra. Az egyharmad alacsony iskolázottsága társadalmi eredetű hátrányokat takar, és társadalmi hátrányokkal jár. Az iskolázottsági hátrányok szoros kölcsönkapcsolatot mutatnak más társadalmi hátrányokkal, ezért nem kezelhetők csupán „képeségbeli” iskolai szelekcióként, egyesek tanulmányi kudarcaként vagy iskolarendszeri kérdésként.

Az alacsony iskolázottságúak körébe tartoznak: a) Akik általános iskolai végzettséggel sem rendelkeznek. b) Akik csupán általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, s az elhelyezkedési lehetőségük, a számukra kínált foglalkozások köre leszűkül, így az ebből a körből való kilépés esélyei szinte azonosak az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezőkével. c) Akik olyan szakmákat tanultak, amelyekben a munkahelyek hiánya miatt nincs szelekció, illetve amelyekben a munkahelyek hiánya miatt nincs szelekció, illetve amelyek sokkal inkább betanított munkának számítanak, s e csoportba sorolhatók azok is, akik a szakmatanulás során „lemorzsolódtak”, ami az utóbbi években 12–25% között ingadozik.

Az oktatásszociológiai vizsgálatokból az is kiderül, hogy a tanulmányi eredmények összefüggést mutatnak a szülők társadalmi réteghelyzetével és képzettségükkel (Kozma 1987.).

Az adatok azt is bizonyítják, hogy az általános iskola befejezéséig a második évfolyamon mért indulási tanulmányi különbségek nem csökkennek, esetenként nőnek is, ami arra utal, hogy az iskola nem képes a maga eszközeivel kezelni a társadalmi különbségeket.

Az alacsony iskolázottságú egyharmad esetében a nagy átlagban nyolc osztályt vagy annyit sem végzett segéd munkás gyermeke valószínűleg nem fog jó tanulmányi eredményt produkálni, s emiatt maga is alacsony iskolázottsággal és szakképzettség nélkül lép a munkaerő-piacra.

Az egyes iskolák színvonala, ismeretközvetítő, orientáló, a továbbtanulásra felkészítő és ösztönző „teljesítménye” között is jelentős különbségek vannak, amelyek befolyásolják, hogy a gyermekek milyen felkészültséggel és eséllyel kerülnek ki az iskolából, de a profitálás minőségét önmagában nem ez határozza meg. Befolyásoló tényezőként hatnak még: a település népességének kulturális szintje, továbbtanulási lehetőségek, az iskola ellátottsága és szakmaisága, továbbá főleg nyelvi problémák. Ez utóbbi különösen a cigányság esetében jelent alkalmanként nehézséget, a gyermekek ugyanis nem vagy nem elég jól beszélik a magyar nyelvet, s ez a cigányság eltérő kulturális mintáival, értékvilágával, normarendszerével és társadalmi aspirációival társulva tömeges tanulmányi kudarcok okozója. E tényezők sokféleképpen kapcsolódhatnak egymáshoz: gyengíthetik, ellensúlyozhatják egymást, vagy éppen felerősíthetik a negatív hatásokat.

Az alacsony iskolázottságúak legtöbbje, a foglalkozási hierarchia alsóbb lépcsőfokaira kerülve, szakképzettségen nem igénylő munkakörökbe helyezkedhet el csupán, s ez az életfeltételeket, a személyes irányulást befolyásolhatja.

A befejezetlen iskolai végzettségű fiatalokat vizsgálva megállapították a kutatók, hogy az apák végzettsége alacsonyabb, a sok gyermekes családok aránya magasabb, a lakáskörülmények rosszabbak, mint a befejezett iskolázottságú fiatalok esetében. A lemorzsolódottak közel fele (kétötöde) kísérletet sem tesz a továbbtanulásra. Ez egy újratermelődési folyamat, s a hátrányos helyzetű réteg gyermekei is kiszorulhatnak a munkaerőpiacról.

A kutatások ráirányították a figyelmet arra is, hogy az alacsony iskolázottság és bizonyos deviáns magatartásformák között kapcsolat van. a deviáns csoportokban (olyan személyek esetében, akik ellen rendőrségi eljárás folyt, szabadságvesztésből szabadultak, öngyilkosságot kíséreltek meg) feltűnően alacsony az iskolázottsági szint, és kevesen rendelkeznek szakképzettséggel. (Laki L. 1991)

A mi ismertetett vizsgálatunk általános tapasztalatai és tanulásai megerősítik az eddigi kutatási eredményeket, továbbá praktikus szempontból felhívják a figyelmet az alábbiakra: Nincs megoldva még a cigány gyermekek, fiatalok és felnőttek társadalmi beilleszkedése. A nevelési-oktatási intézményeknek az eddiginél sokkal több lehetőséget kell kapniuk a differenciált egyéni fejlesztésre. A hagyományos cigány foglalkozások nem szerepelnek sem a hetedik-nyolcadikos cigány tanulók, sem az iskolahagyott cigány fiatalok és felnőttek választásaiban, mert tudatában vannak annak, hogy ezekből ma már igen kevesen tudnak megélni, tehát elsősorban nem foglalkoztatás-megoldási, hanem kultúra-megőrző szerepük miatt kívánatos támogatni ezeket. A továbbképzésekben és átképzésekben pedig olyan tanfolyamokra lenne szükség, amelyek az alapszintű tanulmányok, az általános képzés hiányait is pótolják.

(A tanulmányhoz a mellékleteket a 70–72. oldalon találják meg.)

IRODALOMJEGYZÉK

Barcy Magdolna – Diósi Pál – Rudas László: Vélemények a másságról — előítéletek a fiatalok körében.

Animula, Budapest, 1996.

Beke Kata: Jelentés a kontrasztelekcióról. Magvető, Budapest, 1988.

Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák. Magvető, Budapest, 1979.

Kozma Tamás: Hátrányos helyzet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.

Ladányi János – Csanádi Gábor: Szelekció az általános iskolában. Magvető, Budapest, 1983.

Laki László: A kétharmados társadalom. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1991.

1. számú melléklet

Kérdőív 7-8. osztályosok számára. A település neve:

Kedves Tanuló!

Válaszolj az alábbi kérdésekre, hogy segíteni tudjuk pályaválasztásodat, továbbtanulásodat vagy munkavállalási törekvéseidet!

Köszönjük az együttműködésedet!

Hány éves vagy?: Hányadik osztályba jársz?: Nemed: FIÚ – LÁNY

Állampolgárságod:

Nemzetiséged (magyar, cigány vagy más):

1. A nyolcadik osztály elvégzése után szeretnél-e továbbtanulni?

1. a) Igen, mert

A következő iskolákba jelentkeztem – jelentkezem:

1. b) Nem akarok továbbtanulni, dolgozni szeretnék, mert

Az alábbi munkákat szeretném végezni:

2. Ki segít majd abban, hogy az általános iskola, vagy a továbbtanulás és szakmaszerzés után munkába állhass?:

3. Mi az, ami nehezíti továbbtanulásodat, munkábaállásodat? Sorold fel!

4. Milyen munkalehetőségeket ismersz lakóhelyeden vagy annak közelében?:

5. Hogyan valósítod meg a munkavállalási szándékodat? Írd le!

6. Tudod-e, hogyan kell munkába állni? Írd le!

7. Milyen lehetőségekről tudsz, amik segítenének neked, hogy továbbképezd magad, vagy munkát vállalj?

8. Ha pályaválasztásodban, továbbtanulásodban vagy munkába állásodban segíthetne a mesebeli tündér, akkor mi lenne a három kívánságod?:

Köszönjük a válaszaidat!

2. számú melléklet

Kérdőív

Kedves Barátunk!

Válaszolj az alábbi kérdésekre, hogy segíteni tudjunk a továbbtanulásodban – átképzésedben vagy a munkavállalásodban!

Előre is köszönjük az együttműködésedet!

Nemed (húzd alá a megfelelő választ!): FÉRFI — NŐ Hány éves vagy?:

Lakhelyed (csak a település nevét írd le!)

Iskolai végzettséged:

a) Írd le, hogy a lakhelyeden, vagy annak közelében milyen továbbtanulási, átképzési lehetőségeid vannak?:

b) Ezen kívül Te milyen továbbképzést szeretnél?:

c) Van-e akadálya annak, hogy valamilyen továbbképzésen részt vegyél?:

Ha igen, mi az?:

Ott, ahol élsz, milyen munkalehetőségeid vannak? Mit tudsz ezekről?:

Milyen munkát szeretnél végezni és hol?:

Milyen munkáid voltak eddig, s milyen munkahelyen dolgoztál?:

Ha most munkanélküli vagy, akkor ennek milyen okai vannak? Írd le!

Kitől vársz segítséget, hogy ne legyél munkanélküli?:

A családot hogyan segített, segít abban, hogy legyen munkád?

a) Kitől kaptál segítséget eddig abban, hogy továbbképzésen vegyél részt?:

b) Kitől kaptál segítséget eddig abban, hogy munkát találj?:

Írd le a tapasztalataidat, észrevételeidet, gondolataidat, érzéseidet a kérdésekkel kapcsolatban!

Köszönjük az együttműködésedet!

Nem szükséges aláírnod, de ha megteszed, köszönjük!

Az adatfelvevő aláírása:

3. számú melléklet

	7. osztályosok		8. osztályosok	
	<i>Fiúk – 45 fő</i>	<i>Lányok – 33 fő</i>	<i>Fiúk – 20 fő</i>	<i>Lányok – 28 fő</i>
Tanulási motiváció	1. szakmát szeretne 2. szeret tanulni 3. anyagi biztonság 4. önfenntartás 5. munkába állás	1. szakmát szeretne 2. legyen munkahelye 3. biztos jövő 4. büszkéek legyenek rá 5. a munkanélküliség elkerülése	1. szakmát szeretne 2. legyen „valaki” 3. biztos jövő, megélhetés 4. tudás 5. ne legyen szegény	1. szakmát szeretne 2. tudás akar szerezni 3. céltudat, életcél megvalósítása 4. önfenntartás 5. család eltartása 6. nem akar munkanélküli lenni
Szakmák preferációja	1. mg. gépszerelő 2. állattenyésztő 3. kőműves 4. nem döntött	1. nem döntött még 2. bolti eladó 3. nőruha-készítő 4. virágkötő 5. óvónő	1. kőműves 2. géplakatos 3. asztalos 4. hegesztő	1. felszolgáló 2. bolti eladó 3. női szabó 4. fodrász
Továbbtanulási irány	1. szakmunkásképző 2. 9-10. osztály 3. szakközépiskola 4. dolgozni szeretne	1. szakközépiskola 2. gimnázium 3. 9-10. osztály 4. szakmunkásképző	1. szakmunkásképző 2. gimnázium 3. 9-10. osztály 4. szakképzés, továbbképzés	1. szakmunkásképző 2. gimnázium 3. szakközépiskola 4. dolgozni akar
Továbbtanulási szándék segítségforrásai	1. család 2. iskola – tanárok 3. munkaügyi központ 4. GYIVI	1. család 2. iskola 3. cigány kisebbségi önkormányzat 4. nem tudja	1. család 2. tanárok 3. munkaügyi központ 4. ismerősök 5. hirdetés útján	1. család 2. tanárok 3. munkaügyi központ 4. saját maga
Továbbtanulási nehézségek, akadályok	1. tanulmányi gyengeség 2. anyagi létbizonytalanság 3. magas követelmények 4. munkanélküliség 5. a család akadályozza	1. gyenge tanulmányi eredmény 2. anyagi létbizonytalanság 3. magas követelmények 4. munkanélküliség 5. bejárás, utazás 6. zárkózottság, félelem	1. anyagi nehézség 2. munkanélküliség 3. gyenge tanulmányi eredmény 4. magas követelmény	1. anyagi nehézség 2. munkanélküliség 3. gyenge tanulmányi eredmény 4. szülői féltés 5. bejárás, utazás 6. nem tudja
Lakóhelyi munkalehetőségek	1. alkalmi munka 2. közmunka 3. nincs 4. nem tudja	1. nincs 2. napszám 3. közmunka 4. szociális munka	1. alkalmi munka 2. kevés lehetőség van 3. idény munka 4. nem tudja	1. alkalmi munkák 2. vállalkozások 3. idénymunkák 4. közmunka

3. számú melléklet folytatása

	7. osztályosok		8. osztályosok	
	<i>Fiúk – 45 fő</i>	<i>Lányok – 33 fő</i>	<i>Fiúk – 20 fő</i>	<i>Lányok – 28 fő</i>
<i>Munkavállalási szándék megvalósításának módja</i>	5. munkaügyi központ segítségével 6. jó tanulással 7. nem tudja 8. hirdetések útján 9. ismerősök segítségével	1. jó tanulással 2. hirdetés útján 3. munkaügyi központi segítségével 4. szakmát kell szerezni 5. nem tudja	1. több szakmát kell szerezni 2. jó tanulmányi eredménnyel 3. nyelvtudással 4. számítástechnikai felkészültséggel 5. vállalkozással	1. többféle szakmaismeret 2. jó tanulással 3. érdeklődés, nyitottság 4. nyelvtudás 5. számítástechnikai ismeretekkel 6. nem tudja
<i>Ismeretek a munkába állásról</i>	1. jó megjelenéssel, pontosan, dokumentumokkal 2. nem tudja 3. próbálgatással	1. nem tudja 2. dokumentumokkal 3. ajánlkozással 4. egészségügyi vizsgálat eredményével	1. érdeklődés, ajánlkozás 2. dokumentumokkal 3. munkaügyi központ 4. hirdetés útján	1. nem tudja 2. szerződés kötéssel 3. munkaügyi központ 4. megbeszélés 5. szerencse
<i>Általános segítségforrások</i>	1. család ismerősök 2. tanárok 3. nem tudja, nincs 4. munkaügyi központ 5. állás keresőklubja	1. nem tudja 2. munkaügyi központ 3. állás kereső klubja 4. MELÓDIÁK 5. hirdetések 6. bátorsággal	1. munkaügyi központ 2. hirdetés útján 3. pályázatokkal 4. állás kereső klubja 5. próbálkozásokkal	1. munkaügyi központ 2. pályázatok 3. hirdetés útján 4. átképzésekkel 5. tanulással, különórákkal
<i>„A három kívánság”</i>	1. jó munkahely, jó állás 2. sikeres felvételi 3. jó tanulmányi eredmény 4. az iskolák sikeres befejezése 5. az iskolatársak, jó munkatársak 6. ne legyen munkanélküliség 7. szeresse a munkáját	1. felvételt nyerjen az iskolába 2. jó tanuló legyen 3. legyen munkája 4. tudjon helytállni 5. biztos anyagi háttér 6. siker, boldogság 7. a jövőendő családját tudja eltartani	1. pénz, anyagi biztonság 2. jó munkahely 3. sikeres felvételi 4. az iskolák befejezése 5. helytállás 6. ne legyen munkanélküliség 7. legyen egészséges	1. jó tanulmányi eredmény 2. jó fizetés 3. sikeres felvételi 4. munkahely 5. jó szakmai felkészültség 6. híresség legyen (színész, énekes stb.) 7. tudjon helytállni

Egy tanulói fogalomhasználatot elemző vizsgálat témája és tanulságai

1. A VIZSGÁLAT TÉMÁJA A TANULÓI FOGALOMHASZNÁLAT SZEMPONTJÁBÓL

Az 1978-as irodalomtanterv és a hozzá kapcsolódó tankönyvek irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmainak köre mind mennyiségi, mind minőségi szempontból jelentősen megváltozott a korábbi dokumentumokhoz képest, ezért részletekbe menően vizsgáltam a bennük fellelhető szakkifejezés-állományt. Tudniillik feltételeztem, hogy a fogalomalkalmazás minősége és az olvasmánymegértés eredményessége között erős összefüggés mutatható ki. Az így kimutatható összefüggés kapcsolatban áll az olvasásszeretettel, ami motiválja az olvasmányválasztást is.

Azzal ugyanis, hogy 10–14 éves tanulók mennyi és milyen minőségű terminus technicusszal élnek az irodalomórákon – pontosabban behatárolva: a műelemző írásaikban –, ezidáig magam foglalkoztam. (A hazai szakirodalomban más ilyen jellegű írással nem találkoztam). Természetesen az a folyamat a kutatás homlokterében állt, hogy miképpen keresik a felső tagozatos olvasók az öntörvényű műalkotások zárját nyitó kulcsokat, vagyis képesek-e megérteni, befogadni a számukra kötelezően előírt verseket, prózai alkotásokat. Mindenekelőtt TÓTH BÉLA és HALÁSZ LÁSZLÓ korszakos jelentőségű vizsgálataira támaszkodtam.

A tanulói fogalomalkalmazás kutatása idején szükségszerűen alakítottam ki a szakszómezőt felépítő szakszóalakzat műkifejezést. Ennek a terminus technicusnak a jelentését a következőképpen írtam körül, határoztam meg: Szakszóalakzatnak nevezem az irodalom- művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalomosztályokból tanulói műismertetésben sajátosan (= körvonalaiban meghatározott jelentésben) alkalmazott terminus technicusok körét, amely elemeinek egymáshoz viszonyított helyét a tudományos érvényességű, rendszerszemléletű kategóriák (= műfajelmélet, szerkezetan, verstan, stilisztika, könyvtárhasználat) jelölik ki.

A befogadó szövegértelmezése, a szövegről való vélekedése nemcsak a kulturális és szociális tapasztalataitól függ, hanem azoktól a kognitív komponensektől is, mint a szakszóalakzatokat felépítő irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmak. WEINRICH-re hivatkozással: attól a kommunikatív kompetenciától függ az olvasó interpretációja, amelynek szintjére addig eljutott. S mindez igaz a felső tagozatos olvasókra nézvést is. Az általam feltárt fogalommező nem pusztán bizonyító erejű adalék a fentiekhez, hanem kiindulási bázis is mind a taneszközkészítőknek, mind a helyi tantervet készítőknél.

JAKOBSON közel három évtizedes kijelentése, hogy a „műbeli világ” olyan nyelvhasználat, amelynek szabályait a mű olvasása közben kell megtanulnunk, semmit sem veszített érvényességéből. Sőt! Az általam kutatott tanulói műelemzések – és az ezekből szerveződő szakszóalakzatok tanulságai – még határozottabban irányítják rá tanítás-, tanulás-szervező figyelmünket a fenti megállapítás érvényességére. Az irodalompedagógiának abból kell kiindulnia, hogy a műnek és olvasójának a találkozása természetszerűleg dinamikus folyamat, amelyben vagy az elfogadás, vagy az elutasítás a domináns jellemvonás. A 10–14 évesek szűkös olvasói tapasztalata és különböző színvonalú irodalomelméleti felkészültsége áll szemben a poétikai funkcióval telített alkotás sokjelentésű, másképpen: többretegű üzenetével. Éppen ezért jelent ez a találkozás mindig *sajátos szellemi erőpróbát az alkotó és a befogadó között*.

Az általam elvégzett kutatás feltárta azt a tendenciát, ahogyan a vizsgálat (= dolgoztatás) idején gondolkodtak a kamasz olvasók CSOKONAI, PETŐFI, ADY, JÓZSEF ATTILA, RADNÓTI versei-

ről, TÖMÖRKÉNY, SÁNTA FERENC novelláiról, JÓKAI, GÁRDONYI, TAMÁSI ÁRON és mások regényeiről, és szükségképpen láthatóvá vált a műelemző diákok stílusa, továbbá sémakövető felkészültsége is. Kétségtelenül kimutatható a tanulói munkákból az elszegényítés, a leegyszerűsítés is, hiszen valóban elszűrkitik időnkint a szépirodalmi alkotás képeit, összemaszatolják a mű egyértelműen tiszta rétegeit is – elsősorban a „belemagyarázással”, illetőleg a pontatlan fogalomhasználatl. Türelmre intőek a tapasztalataim. A felső tagozatos gyermek még forrongó, formálódó pubertás személyiségű, keresi a helyét a világban, keresi a számára érdekfeszítő olvasmányokat az irodalomkönyvében. S amikor olvas, és le is kell írnia okosan, tartalmasan, hitelesen, szempontokat követően az olvasmányélményeit, akkor szükségképpen egyéni olvasatot helyez elénk. Ez az egyéni élményeket is implikáló műmegközelítés már az intimitás határain belül van, s amikor az irodalomtanár (vagy a kutató) olvassa és értékeli ezeket a diákmunkákat, akkor tulajdonképpen az alkotó és az olvasó intim szférájának a határait súrolja. Többek között ezért is bonyolult dolog az irodalomtanítás ügye.

Irodalompedagógiai felfogásom, valamint kutatói alapállásom a költéssel kapcsolatban így összegezhető: a poétikai alkotás üzenete az irodalmi kommunikációban kap értelmet, ott töltődik fel aktuális jelentéstartalommal. Mindezt azért tartottam szükségesnek kijelenteni, mert amikor meghatároztam a kutatásba bevont tanulóknak (= 399 fő) a műismertetésük elkészítésével összefüggő feladatot, egyértelműen arra biztattam őket, hogy az egyéni olvasmányélményeik nyomán formálódó egyéni olvasatukat rögzítsék írásukban, mutassák be az egyéniségükkel egybevágó véleményüket a szemelvényekről, s közben alkalmazzák a tanult, gyakorolt vagy az önművelési folyamataikban „felszedett” irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmakat.

Lényeges kérdés: Miért vizsgáltam ennyire erőteljesen a tanulói műismertetésekben felhalmozott fogalomkészletet? Az volt a feltevésem, hogy nagy mennyiségű és változatos színvonalú kifejezés-apparátus veszi körül a gyermekeket egyrészt az irodalomkönyvek, másrészt a tanáraik jóvoltából.

Amikor a tantervkészítők megállapítják például az irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmak mennyiségét, akkor tisztázzák a „mit” kérdését, vagyis az elérendő célt. A mai pedagógiai gyakorlatban, így az irodalomtanításban is, a mennyiségi kritérium hallgatólagosan azonos a céllal, viszont nagyon különböző szintű az elsajátítás, ugyanis vannak fogalmak, amelyeket nem is használnak a tanulók, pedig a tantervben mint elsajátítandó tudás szerepelnek. Ennélfogva kérdés, hogy mi értelme van az ilyen célnak. A feszegetett problémát több gond súlyosbítja, például:

- a) az egymástól jelentősen eltérő tankönyvírói felfogások különböző mennyiségű és minőségű fogalmat építenek be – általában önkényesen! – a gyermekeknek szánt irodalomkönyvekbe,
- b) néhány szerző – elsősorban a 6. és 7.-es olvasókönyvek alkotói – alapvető didaktikai követelményeket sem teljesítettek (például: következtetesség, vagy az indukció és a dedukció kérdése, továbbá a tanulhatóság szempontjai stb.), s értelmezés nélkül ömlesztették a fogalomáradatot,
- c) nincs egyetértés az irodalompedagógiában abban a tekintetben, hogy mikor normakövető egy-egy tanulói műismertetés, egyedül a ZSOLNAI JÓZSEF által kidolgozott NYIK-es program törekszik konszenzusra e kérdésben,
- d) hagyományok és tanári felkészültség függvényében szembesülnek a diákok azzal a szakszómezővel, ami pedig őket lenne hivatott segíteni abban, hogy értsék is a róluk szólót mesét.

Jogos a kérdés: Mi a teendő? Meg kell vizsgálni, hogy mi az elsajátítás mennyiségi kritériuma, tehát mennyiségileg optimalizálni kell a tananyagot. Kutatásom ehhez, a tananyag-optimalizációhoz s egyúttal a megtanítandó fogalmak körének és egymásra épülésének a tudományos szempontú kijelöléséhez is hozzá kíván járulni.

Alapvető pedagógiai érdekünk, hogy a célként megadott tudástömegben – így a szakszómezőn – belül is kijelöljük azt a halmazt, amelynek elemeit állandósult (= bármikor aktiválható) tudássá kívánjuk fejleszteni.

A 10–14 évesek körében végzett fogalomtudást feltáró kutatásom megrajzolta – a tanulói

munkák elemzése nyomán – azokat a szakszóalakzatokat, amely alakzatok létrehozták az irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati szakszömezőt. Bizonyíthatóan az állandósult fogalomtudás szintjét sikerült rögzítenem.

2. A 11–14 ÉVES TANULÓK FOGALOMALKALMAZÁSÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ TANULSÁGOK

Az irodalompedagógia tanúsága szerint kétségtelenül létrejön valamilyen színvonalú kommunikáció a mű és olvasója között. Ebben a sajátos irodalomesztétikai kontaktusban alakul, formálódik a befogadói-értelmezői magatartás, mivel a szépirodalomban az emberi teljességet befolyásolni, ösztönözni szándékozó példák, ellenállhatatlan hatású formák és a képzeletet mozgósító szimbólumok rejlenek. Mindezek hatása bármennyire is intenzív, csak pillanatnyi.

1. Irodalom-, művészetelmélet és könyvtárhasználati fogalmak az irodalompedagógiában

a) Amikor az irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmak, valamint az irodalom-tanítás kapcsolódási pontjait kutattam, akkor abból indultam ki, hogy a szakszömezőt felhasználó pozitív, a célszerűsége figyelemmel levő tankönyvírói, tanári szemléletnek az olvasmánymegértés tanításában a fogalmat tanuló, begyakorló, elsajátító és alkalmazó gyermekek számára a lényegre pontosan tükröző mintákat kell közvetítenie, hogy e minták felhasználásával az olvasottaknak alkotó, új megközelítést létrehozó értelmezését, magyarázatát tudja adni (= elmondani/leírni) az olvasó.

b) Az irodalmi mű elemzése, az irodalmi alkotás mint értelmes alany faggatása azonban nemcsak megengedi, hanem követeli is a mű és az olvasó/befogadó szubjektív kapcsolatát.

c) A tanítási-tanulási folyamatban a műalkotás egységét kell megragadnia tanárnak és diáknak egyaránt úgy, hogy a pedagógusnak a többszintű műértelmezést kell bemutatnia, továbbá növendékeitől számon kérnie, ugyanis nem elég a műalkotás „formális” szintjeivel (= nyelvi kifejezések, kompozíció) foglalkozniuk, behatóbban vizsgálándók a valósághoz közvetlenebbül kapcsolódó szintek, így a valóságmozzanatok (= tárgyak, események, érzések, gondolatok) és az értékek, értékítéletek.

d) A funkcionális műelemzés elengedhetetlen feltétele a szöveg birtokba vételének készsége, ez pedig az olvasás. Ám ez a készség önmagában csupán a mű felszínét képes feltárni. Többre, a mű megértésének teljességére van szükség. Ezt segít(het)i az irodalomelméletben való jártasság.

e) Tantárgyunk azonban nem lehet pusztán egy művészet, a szépirodalom értéktolmácsolója, számos pragmatikus elvárásnak kell eleget tennie. Legelőször is az olvasási nehézségek felszámolását, mivel az olvasás mint befogadóképesség az általános megismerési, alkotási vágy kielégítésével az olvasásszeretet alapvető forrása. Az olvasásszeretnek olyan hatalmas a hozzáadéka, fejlesztő hatása, hogy kialakítása minden befektetést megér.

f) Káros következményei vannak annak, ha az irodalompedagógiai gyakorlat csökkenti, esetleg rangján alul kezeli az irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmakat, az úgynevezett szakszömezőt, a szakszókincs jelentőségét. Kutatásom igazolja: a bizonytalan alapozású, a rendszerszemléletet nélkülöző elméleti (= műfaji, stilisztikai, szerkezetani, verstani, könyvtárhasználati) ismeretekkel csak futó benyomások, pillanatnyi hangulatok alapján ítélő méltatásba fulladhat a növendékek műelemző/műértelmező tevékenysége.

2. Szövegtípusok az irodalomkönyvekben

a) Kutatásom keretében nagyító alá tettem a Tankönyvkiadó gondozásában a felső tagozatosok részére az 1980–83. tanévek óta megjelent irodalomkönyveket. Erre azért volt szükségem, mert csekély azoknak az elemzéseknek a száma, amelyek az irodalomkönyvek olvasási szokást alakító tényeivel, könyvészeti és tipográfiai jellemzőivel, olvasmányszerkezetével, készség-, képességfejlesztő hatásaival foglalkozik.

b) A szemelvények jelentősebb része megfelel az életkor olvasmányigényeinek mind az olvasmánykategóriák, mind a műfajok tekintetében. Bizonyos alkotások csak az igényesebb olvasmányválasztású tanulókhoz állnak közelebb (pl.: Balassi, Csokonai stb. művei). Akad több szemel-

vény is (pl.: A merengőhöz, A Kalota partján stb.), amelyek elriasztják a perpubertás és pubertás korban járó olvasókat, vagy a bonyolult felépítésű konnotációs rendszerük miatt (pl.: Éjszaka, Intés az őrzőkhöz stb.) az implikált értékgazdag poétikai információ végképp rejtve marad előlük.

c) A jelenleg is forgalomban levő irodalomkönyvekben, azok szövegfajtaíait tanulmányozva 3778 adatot számoltam össze. Adatnak tekintetem az úgynevezett referenciális szövegtípusok esetében a tankönyvírók által konstruált magyarázó, elemző szövegeket, a feladatszövegeket, a fogalomismertetéseket, a lábjegyzeteket, a képeket és a képaláírásokat is. A poétikai szövegtípusok kategóriáiba soroltam be az úgynevezett szépirodalmi illusztrációkat (= idézeteket), továbbá a négy évfolyam valamennyi szerzővel és címmel közölt szépirodalmi szemelvényét. Minden megnyilatkozást egy-egy adatnak vettem. Így például 1 adat a János vitéz 5.-ben, mint ahogy 1 adat a PÁZ-MÁNY PÉTER-t bemutató fénykép is 6.-ban, ugyanígy 1 adatnak tekintetem a „Körüti hajnal”-t 7.-ben, vagy 8.-os tankönyv 17. oldalán olvasható ARANY JÁNOS-idézetet is stb. A referenciális szövegfajtaí 3197 (= 84,62%), míg a poétikai szövegtípusok 581 (= 15,38%) adatból állnak.

d) Sajnos, a feladatszövegek többsége bonyolultan strukturált, a tudástechnológiai normáknak gyenge fokon felelnek meg. Például 6.-ban a régi korok irodalmát bemutató fejezetben, vagy ugyanezen az évfolyamon a CSOKONAI életével és verseivel foglalkozó részben, illetőleg 7.-ben a PETŐFI életútját és költészetét vázoló tankönyvi egységben stb. a verbális kommunikáció részlegeségeit összehangolatlanul, esetlegesen fejlesztik.

e) Az 1992-ben utógondozott 6. és 8. osztályos irodalomkönyvek egyértelműen irodalomesztétikai és irodalomtörténeti szemléletűvé formálódtak, leváltván az úgynevezett dominánsan osztályfüggő, politikai ihletettségű sarjadt műveket. (Tucatsnyira sem tehető a számuk.)

f) Helyénvaló lett volna a korrekció alkalmával. elsősorban az 5. és 6. osztályokban több folklór szemelvényt beemelni a művek közé. Ezeket a műfajváltozatokat, például a kisepikai folklór műfajokat, proverbiúmokat stb. sajnos mellőzik az általam kutatótt irodalomkönyvek.

g) A 7.-es irodalomkönyv költészetesztétikai másságával messze eltér elődeitől és a 8.-os könyvtől is. A négy évfolyam könyveiben fellelhető szemelvények 32,70%-át (= 190 adat) – ezek dominánsan én-központú lírai alkotások – hetedikes korú olvasókkal akarja/szeretné elolvasatni, illetőleg meg is értetni a tankönyvírói szándék, kb. 60–64 tanítási órán, az egyéb súlyos feladatokkal együtt.

h) A 8. osztályosok irodalomkönyve személyiséget gazdagító, klasszikus alkotásokat tartalmaz, a töprengésre készítő intellektuális költészetből merít, de nem tolakodóan, s a megcélzótt korosztály hibátlan ismeretére támaszkodva készült el.

i) Szorgalmazom a már meglévő és a készülő, majdan megjelenő irodalomkönyvek sokszempontú, összehasonlító vizsgálatát, tudományos elemzését.

3. Irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmak a felső tagozatosok olvasókönyveiben

a) Aki (egyszer is) áttekintette az irodalomtantervek és az irodalmi olvasókönyvek fogalomhalmazát, láthatta: nincs rend ezen a területen, hiányzik a korrekt rendszerszemlélet.

b) Úgy olvastam végig az 1975-ben használatban volt Irodalom 7. és Irodalom 8. című tankönyveket, továbbá az 1978-as tanterv nyomán írt olvasókönyveket, hogy fejezetenként, majd évfolyamonként kigyűjtöttem a hat darab könyv valamennyi irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmát. Ezt a hatalmas mennyiségű terminus technicus apparátust (fejezetenként és évfolyamonként) betűrendbe szedtem. Hogy a „fogalomtenger”-t áthatolhatóvá tegyem, a műfajelméleti, szerkezetani, verstani, stilisztikai és könyvtárhasználati fogalmaknak egy-egy csoportot szerveztem. Ezekbe azonban az odaillő, szaktudományos szempontból ott konvergáló fogalmakat csak egyszer-egetyszer vettem fel, függetlenül attól, hogy 7.-től 8.-ig, illetőleg 5.-től 8.-ig még előfordult-e, vagy hányszor szerepelt a következő évfolyamokon.

c) Elvileg és gyakorlatilag úgy tártam fel a hat tankönyv fogalmait, hogy a bennük megtalálható irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati szakkifejezések két nagy tömbben – 1975. évi adatok és 1980–83. évi adatok –, de csak egyszeri-egetéri előfordulásban mutatkozzanak meg.

Rendszerező kategóriák	Adatok-százalékok-sorrend	
	1975-ből (7 – 8. osztály)	1980–83-ból (5 – 8. osztály)
A) Műfajelmélet	88 = 32,35% – 2.	372 = 26,36% – 2.
B) Szerkezettan	35 = 12,87% – 3.	265 = 18,78% – 3.
C) Verstan	27 = 9,93% – 5.	144 = 10,21% – 4.
D) Stilisztika	89 = 32,72% – 1.	511 = 36,22% – 1.
E) Könyvtárhasználat	33 = 12,13% – 4.	119 = 8,43% – 5.
A–E) Összesen	272 = 100,00%	1411 = 100,00%

d) A tankönyvek referenciális szövegtípusai rendkívül gazdagok elméleti fogalmakban. Ezeknek csupán a töredéke kifejtett (= definált), csekély százalékuk a lábjegyzetekben, a részletekkel nem törődő, a megtanítás szempontjából nagyvonalú (= sommás) megfogalmazásban olvasható, zömük a szerzői szövegeket terheli, nem segíti a megértést és a biztonságos elsajátítást.

e) Az 1980–90-es évek úgynevezett központi irodalomkönyvei miközben megújították, valósággal forradalmasították az iskolai műelemzés-gyakorlatot, szerény figyelmet fordítottak az olvasástudás (= olvasmánymegértés és olvasási szokás) és a verbális kifejezőképesség következetes, egymásraépülő kifejlesztésére. Több mintaszerűen korszerű felfogást tükröző fejezet (pl.: Magyar táj, magyar ecsettel, Új kor küszöbén) szinte kínosan kerüli az irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmak tanulható bemutatását, továbbá elhanyagolja a tanulók sokoldalú, differenciált munkáltatását.

4. 11–14 ÉVES TANULÓK IRODALOM-, MŰVÉSZETELMÉLETI ÉS KÖNYVTÁRHASZNÁLATI FOGALOMALKALMAZÁSA

a) A vizsgálatomban részt vevő populációból 120 fővel műismertetést írtattam a „Toldi”-ról. Kutatási feladatomban értelmében azt tártam fel, hogy hány tudatosan alkalmazott (= explicit) irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmat használnak a 11–12 évesek. A 120 diák 3506 előfordulásban 70-féle terminus technicust alkalmazott, mégpedig 23-féle szerkezetani, 21-féle stilisztikai, 14-féle műfajelméleti és 12-féle verstani szakkifejezéssel éltek. A 120 tanuló átlagosan 29,22/fő fogalommal dolgozott műismertetésének elkészítésekor.

b) A „Toldi”-t elemző tanulói dolgozatok vizsgálata kétségtelenül mennyiségi aspektusú kutatási feladatomban volt. Felhasználva a 120 hatodikos szövegművével összefüggő eredményeimet, tapasztalataimat, átfogó, több szempontot felölelő anyaggyűjtést, majd adatelemzést végeztem a továbbiakban. A diákok – ARANY-művet ismertető – írásaiban fellelt fogalomnagyságrendje, divergens jellemvonása óvatosságra intett, ezért a következőkben az egyes tanulók alkalmazta szakkifejezés-fajtákat egy-egy dolgozat vonatkozásában csak egyszer-egetéri számoltam meg, függetlenül attól, hogy az adott gyermek konkrét műismertetésében még hányszor fordult elő az illető terminus technicus.

c) Minden növendék (= 279 fő) szövegművének szerkezet- és tartomelemzést, valamint a fogalomalkalmazás szempontjából történő elemzését is elvégeztem kiegészítve az információkat mennyiségi sorok osztályozott adataival, továbbá szóródásvizsgálattal (= az átlagos eltérés kiszámításával) és a kapott érték minősítésével.

d) A 279 tanuló 16 szerző 61 művéből válogatva készítette el műelemzését, illetőleg műismertetését.

Az alkotások és mező címjegyzéke

1. Ábel a rengetegben (TAMÁSI ÁRON)	32. Kicsik és nagyok (SÁNTA FERENC)
2. A föl-földobott kő (ADY ENDRE)	33. Kiskunság (PETŐFI SÁNDOR)
3. A grófi szérűn (ADY ENDRE)	34. Láthatatlan ember (GÁRDONYI GÉZA)
4. Aki szegény, az a legszegényebb (JÓZSEF ATTILA)	35. Legszebb versem (PETŐFI SÁNDOR)
5. A köszívű ember fia (JÓKAI MÓR)	36. Lelkek a pányván (ADY ENDRE)
6. A magyar Ugaron (ADY ENDRE)	37. Levél a hitveshez (RADNÓTI MIKLÓS)
7. A Pál utcai fiúk (MOLNÁR FERENC)	38. Lopók között szegény ember (JÓZSEF ATTILA)
8. A Reményhez (CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY)	39. Második ecloga (RADNÓTI MIKLÓS)
9. A téli Magyarország (ADY ENDRE)	40. Minek nevezzetek? (PETŐFI SÁNDOR)
10. A tolvajok fejedelme: Robin Hood (GREEN, SIMON)	41. Negyedik ecloga (RADNÓTI MIKLÓS)
11. Az alföld (PETŐFI SÁNDOR)	42. Négy nap dörgött az ágyú... (PETŐFI SÁNDOR)
12. Az arany ember (JÓKAI MÓR)	43. Nem bírta hát... (RADNÓTI MIKLÓS)
13. Bánat (JÓZSEF ATTILA)	44. Nem tudhatom... (RADNÓTI MIKLÓS)
14. Dózsa György unokája (ADY ENDRE)	45. Nyár (JÓZSEF ATTILA)
15. Egri csillagok (GÁRDONYI GÉZA)	46. Örízem a szemed (ADY ENDRE)
16. Egy gondolat bánt engemet... (PETŐFI SÁNDOR)	47. Ötödik ecloga (RADNÓTI MIKLÓS)
17. Első ecloga (RADNÓTI MIKLÓS)	48. Rejtelmes sziget (VERNE, JULES)
18. Erőltetett menet (RADNÓTI MIKLÓS)	49. Reszket a bokor, mert... (PETŐFI SÁNDOR)
19. Európa csendes, újra csendes... (PETŐFI SÁNDOR)	50. Száll a tavasz... (RADNÓTI MIKLÓS)
20. Favágó (JÓZSEF ATTILA)	51. Szegényember balladája (JÓZSEF ATTILA)
21. Fiam születésére (PETŐFI SÁNDOR)	52. Szent Péter esernyője (MIKSZÁTH KÁLMÁN)
22. Fölszállott a páva (ADY ENDRE)	53. Szeptember végén (PETŐFI SÁNDOR)
23. Föltámadott a tenger... (PETŐFI SÁNDOR)	54. Szeretném, ha szeretnének (ADY ENDRE)
24. Hangya (JÓZSEF ATTILA)	55. Szeretném, ha vadalmafa lennék (JÓZSEF ATTILA)
25. Hetedik ecloga (RADNÓTI MIKLÓS)	56. Születésnapomra (JÓZSEF ATTILA)
26. Himnusz a békéről (RADNÓTI MIKLÓS)	57. Tartózkodó kérelem (CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY)
27. Huhu (TÖMÖRKÉNY ISTVÁN)	58. Tél (JÓZSEF ATTILA)
28. Ifjú szivekben élek (ADY ENDRE)	59. Toldi (ARANY JÁNOS)
29. Így volt rendelve (TÖMÖRKÉNY ISTVÁN)	60. Tom Sawyer (TWIN, MARK)
30. Intés az őrzőkhöz (ADY ENDRE)	61. Töredék (RADNÓTI MIKLÓS)
31. János vitéz (PETŐFI SÁNDOR)	62. Zápor után (RADNÓTI MIKLÓS)

Összesen: 62 szemelvény, 16 szerző.

A rendelkezésemre álló tények és adatok egy-egy felső tagozatos gyermek fenti műfajú dolgozata 4–5 Bek-ből, 20–21 ME-ből, 28–29 me-ből, 19–20 szakkifejezésből építkezett, ez 34,66%-os fogalomtelítettséget jelentett, s emellett a tartalmasságért átlagosan 20–21 értékpontot kaphattak a növendékek.

e) A kutatásomba bevont gyermekek 42-féle műfajelméleti, 33-féle szerkezetani, 32-féle verstani, 80-féle stilisztikai és 22-féle könyvtárhasználati, vagyis 209-féle terminus technicust alkalmaztak.

f) A szakszóalakzatokból építkező szakszómező a tanulói mesék elemzése által kialakult szakszóalakzatot (= 16 fogalom), a Toldi elemzésekor létrejött szakszóalakzatot (= 29 fogalom) és a versek, elbeszélések, regények ismertetése során szerveződött szakszóalakzatot (= 24 fogalom) foglalja magában.

g) A hányados (= 22,11 fogalom/fő), amely a felső tagozatos korosztály irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati tudásszínvonalának állandósult tudását jelenti az aktiválhatóság szempontjából (= vers, költő, mű, elbeszélő költemény, cím, költemény, a költő viszonya a hőshöz, színhely, versszak/strófa, fő- és mellékszereplők, cselekménysor, a ~ alakulása, ellentét, ütemhangsúlyos verselés, műalkotás/alkotás, versszerkezet, verssor, szereplők/személyek, kibontakozás, többletjelentés, megoldás/katasztrófa, tetőpont/kulmináció, időmértékes verselés, bonyodalom/konfliktus, előkészítés/expozíció. A fogalmak sorrendjét az előfordulási mutatójuk adta meg. Döntő többségében az években át gyakorolt, alkalmazott, elsajátított szakszókkal szembesültem.

h) Igazolódott az a feltevés, hogy a szabadjára engedett stilisztikai apparátus nem igazán segíti a feltétlenül szükséges stilisztikai fogalmak elmélyülését, „beágyazódását” az állandósult tudásba. Am az is nyilvánvaló, hogy a stilisztikai ismeretek felfogására, megtanulására érettebb korcsoport képes.

3. A SZAKSZÓMEZŐ-KUTATÁS TANULSÁGAINAK ALKALMAZÁSA

Egyáltalán: alkalmazható-e az irodalompedagógiában, elsősorban a tanítási gyakorlatban a szakszómező-kutatás adathalmaz?

a) Igen, de a tudásszínvonal mennyiségi és tartóssági kritériumainak messzemenő, következetes figyelembevételével, nehogy „irodalomtudósokká”-at képezzünk.

b) Igen, feltétlenül, ha az olvasmánymegértés (= szövegmegértés) kondicionálásban mind a tankönyvről, mind az irodalomtanár törődik az úgynevezett megértési fokozatokkal, amelyek birtokában a felső tagozatos korosztály a művekről/olvasmányokról való vélekedéseiben fel tudja használni (, mert képes rá) az irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati fogalmakat, csak kellő mértéktartással és gondos megmunkálással azaz tanulásra előkészítetten kerüljön a 10–14 évesek elé!

c) A tankönyvírói gyakorlatomban (Irodalom fakultáció, A stílus, az Ötlettár, az Érted? Érttem!, a Hetedhét határban, a Legendák nyomában, a Régmúlt kövei között, a Jelek az úton, Magyar nyelv – 8. osztály) próbáltam valósítani a szakszóalakzatokból építkező szakszómezőnek az egészséges, túlzásoktól mentes felhasználását.

d) Arra kell törekednünk, hogy a 11–12 éves gyermekek irodalomelméleti ismereteinek (= szakszómezőnek) a tudásszínvonalát mind a reprodukív, mind a produktív szövegalkotásban, illetőleg az értelmező (= interpretáló) olvasmánymegértés bizonyítása alkalmával ellenőrizni lehessen, azaz a konkrét probléma (= fogalom, elméleti tudás) szövegösszefüggésben betöltött értékének felismerését, magyarázását.

4. ÖSSZEFOGLALÓ TANULSÁG

Az irodalomelméleti tudás, közelebbről a szakszóalakzatokból építkező szakszómező ismerete nem cél, hanem eszköz a szépirodalom formanyelvének, a művek poétikai szerepének árnyaltabb megértésére, kifejtésére.

5. BEFEJEZÉSÜL

„Az olvasás: fölfedezés” – Egy korosztály irodalomértésének alakulása című kandidátusi értekezésem megírására úgy adódott lehetőségem, hogy az 1992–1995. tanévekben a Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottságának voltam a levelező ösztöndíjasa.

Tudományos vezetőmül A. Jászó Anna főiskolai tanárt, a nyelvtudomány kandidátusát jelölték ki, akinek ezúton mondok köszönetet, ugyanis a kutatásaim végzése, a tények, adatok elemzése, az összefüggések feltárása idején szaktudományos tanácsaival látott el, s hozzásegített a vizsgálati részeredményeim konferenciákon, szaksajtóban történő mielőbbi közzétételéhez; dolgozatom kéziratát tüzetesen, szigorúan, ugyanakkor bátorítóan tanulmányozta, hogy az irodalompedagógia jól kamatoztatható ismeretekhez juthasson az értekezésem nyomán.

Kutatóhelyem az akkori munkahelyem, a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola volt, amelynek főigazgatója, Dovala Márta főiskolai tanár, a neveléstudomány kandidátusa erkölcsi és anyagi támogatásban is részesítette a vizsgálatokkal, az adatgyűjtéssel összefüggő feladataimat.

Dolgozatomat az 1996–97. tanévben öntöttem végső formába, amikor a Nemzetközi Hungarológiai Központ megbízásából a Lomonoszov Állami Egyetem vendégkutatójaként Moszkvában tanítottam.

Köszönettel tartozom a Módszertani Közlemények szerkesztőségénél, amiért a részeredményeimet elemző dolgozataimat időről időre közzétette, vagyis megoszthattam tapasztalataimat magyartanú kollégáimmal, akit közül többen – éppen a fenti országos folyóirat jóvoltából – értesülhettek az általam végzett olvasás-kutatás aktuális eredményeiről, s vagy vitatkoztak velem, vagy megerősítettek következtetéseim helyességében.

HEGEDŰS KATALIN

Jankó János Általános Iskola és Gimnázium

Tótkomlós

Tesztsorozat angol nyelvből a 4–8. osztályosok számára

To the Teacher:

All the tests are written on two sheets. They are for the 4th, 5th, 6th, 7th and 8th forms (two lessons a week). These tests are planned for 45 minutes. The score can be 100 points. There are 10 questions for everybody, and five minor questions in each of them. If the written answer is correct and the spelling is good, they can get two points. If the answer is good, but the spelling isn't, they can get one point.

The "Match the pairs" exercises are worth one point only, so there are ten pairs to make ten points in these tasks, too.

How can we give a mark?

Score: %	Mark:
0- 25	1
26- 52	2
53- 70	3
71- 86	4
87-100	5

You can give percents only instead of the marks just to see the end result. I hope these tests aren't too difficult.

My best wishes to you

4. osztály

Tests for children in the 4th form of the elementary school 2 lessons a week

1. Pótold a hiányzó szavakat!

This a book.

I a boy.

We hungry.

You a nice.

She a woman.

2. Egészítsd ki a mondatokat a megadott szavak elhelyezésével!

man, woman, book, name, you

Peter is a

What's your?

How are?

Mary is a

I am reading a

3. Találd meg a megfelelő kérdőszót!

..... is Mary? She is in the room.

..... are you doing? I am reading.

..... is his name? Paul.

- is he sleeping? In the bedroom.
 is your birthday? On April 21st.
4. Tedd többes számba a szavakat!
 box
 pencil
 mouse
 boy
 child
5. Fejezd be a mondatokat színekkel!
 My dog is (fekete)
 This house is (sárga)
 The sky is (kék)
 This pencil is (barna)
 His pullover is (fehér)
6. Fejezd be a mondatokat a megadott igékkel!
 I am (read)
 You are (eat)
 He is (run)
 She is (write)
 They are (sit)
7. Írd le a mondatok tagadó alakját!
 He can swim.
 We are at school.
 She is old.
 They are reading.
 You are English.
8. Húzd össze a megfelelőket!
 How are you? Here you are.
 What is he doing? He is in the bedroom.
 What colour is your pencil? He is walking.
 Where is your friend? I'm fine, thanks.
 Give me a pen, please. It is red.
-
 a young water
 an old girl
 a green house
 a pretty pencil
 hot woman
9. Pótold a hiányzó előjelzőket!
 It is the room.
 Sit
 Stand
 Go the door, and open it, please.
 Put it the desk.
10. Írd le betűkkel a számokat!
 5 days -
 12 boys -
 40 pens -
 3 houses -
 15 cars -

*

5. osztály

1. Pótold a hiányzó elemeket!
..... a house in the street old are two windows.
..... large and clean some trees.
Használd ezeket a szavakat!
(There are, There, There is, It is, They are)
2. Tedd többes számba a mondatokat!
This is a girl. are girls.
That is a man. are men.
I am young. are young.
He is old. are old.
It is red. are red.
3. Írd le a mondatok tagadó alakját!
We are going home.
They are talking.
My mother is sleeping.
I am writing a letter.
He is standing in the street.
4. Pótold a hiányzó szavakat a megadott szavakból!
my, her, their, our, his
He has a car. house is nice.
We have a friend. friend is young.
I have a lot of books. books are good.
She has a cat. cat is hungry.
5. Pótold a szavakat!
some - any
I have friends. They eat cheese for breakfast. They don't
eat bread. They buy milk. They don't buy coffee.
6. Alkoss egy-egy mondatot a megadott szavakból!
a) well, your, drives, friend
b) to, cinema, the, sometimes, goes, he
c) never, clean, I, car, the
d) sleep, well, always, we
e) by, they, bus, go, never
7. Alkoss szavakat az összekevert betűkből!
(napokat, hónapokat)
charm, aryrubef, sendewyad, difray, turyasad
.....
8. Jack lives in a town. He likes football. He is married. He smokes cigarettes.
His friends meet him in the park.
Írd le ezt a szöveget tagadó mondatokkal!
.....
.....
9. Írd a szövegbe a megfelelő helyiségek nevét!
We have breakfast in the (konyha)
We sleep in the (hálószoza)
He cleans his teeth in the (fürdőszoba)
He reads in the (nappali)
She keeps flowers in the (előszoba)
10. Válaszd ki a megfelelő szót!
must, can, mustn't
Peter is eight years old. He read well.
He read at night. He go to school five days a week.
He go to school with his friend. They run in the street

*

6. osztály

1. Tedd múlt időbe a következő mondatok igéit!

They (go) home late at night.
 We (buy) a new car last year.
 He (ask) me a question.
 We (see) a bird.
 Margaret (write) you a letter.

2. Alkoss mondatokat az összekevert szavakból!

a) you, did, there, go, why?.....
 b) didn't, my, answer, he, question.....
 c) they, see, when, it, did?
 d) father, my, home, early, came.....
 e) my, Pam, took, letter, post-office, the, to.....

3. Hasonlítsd össze őket!

My brother is as as his friend. (old)
 My mother is than my father. (young)
 You are as as my aunt. (nice)
 They are than Fred and Mike. (tall)
 This box is than the desk. (big)

4. Egészítsd ki a kérdést!

How much How many
 bread shall I buy?
 books have you got?
 milk does he drink for breakfast?
 children can you see?
 water do you want?

5. Pótold a hiányzó ruhadarabokat!

red cap, a blue scarf, blue jeans, shoes, coat
 His is long. His are black. There is a on his head. He is wearing around his neck. He is wearing

6. Should - shouldn't -Egészítsd ki a mondatokat!

It is cold today. You put on warm clothes. You wear a T-shirt. You put on your pullover. You put on your gloves. You go running, it is too cold.

7. Jack visited his grandmother last week. He spent two days there. He helped his grandfather feed the animals. He liked the horse.

Answer the questions. Two words only.

a) Who did Jack visit last week?
 b) How many days did he spend there?
 c) Who did he help?
 d) What did they feed?
 e) What did he like?

8. Egészítsd ki a mondatokat!

many-much
 Lucy has got dresses.
 My friend doesn't havetime.
 There is money on the table.
 I can see people in the room.
 Don't buy cheese for Sunday.

9. Egészítsd ki a rövid választ!

Are you hungry? Yes, I
 Did he like it? No, he
 Can you swim? Yes, I

Is it all right? Yes, it

Does he get up early? Yes, he

10. Kapcsold össze az összetartozókat!

Thank you very much.

No, he isn't.

I am Mary.

Is he tall?

Not at all.

Are you sleepy?

No, I'm not.

Who are you?

He is at work.

Do you like milk?

Yes, I do

Where is your father?

I am 12.

Can your father drive?

Yes, he can.

How old are you?

Of course, they can.

Can they help you?

They are Sam and Joe.

Who are they?

*

7. osztály

1. Tedd múlt időbe a következő mondatokat! (Folyamatos múltba)

What are you doing here? Why is he looking at you? Why isn't he helping you? You are always doing the housework. What is your wife doing?

.....
.....

2. Tedd többes számba az állatneveket!

fish -

mouse -

dog -

sheep -

goose -

3. Alakítsd át a mondatokat jövő idejű mondatokká! (will/shall)

He went home

They met in the park.

We didn't break the dish.

Did you wash your shirt?

When did they arrive?

4. Tedd múlt időbe a mondatokat!

Jim can swim. He five years ago.

He can drive. He five years ago.

He can write. He twelve years ago.

He can sing. He five years ago.

He can wait. He yesterday.

5. Tagadd a következő állításokat!

They have found some money.

We have sent you a letter.

They have gone.

He has bought some apples.

I have already made my bed.

6. Pótold a hiányzó alakokat!

put

put

take took

write wrote

eat eaten

..... slept slept

7. Mi az ellentéte?

hot -

bad -

tall -
 sad -
 stupid -

8. Pótold a hiányzó segédigéket!

Henry a good driver. He drive well.
 He been a driver for twenty years. He had an accident yet.
 Next year he buy a new van.

9. Írd be a hiányzó családtagokat!

David is a boy of 14. He is a dentist. His is a nurse. His is a schoolgirl. His
 younger is a schoolboy. His are old pensioners.

10. Alkoss kérdő mondatokat a megadott mondatokból! (Eldöntendő kérdéseket)

We must go.
 They have to answer the letter.
 We had to clean our car.
 He has to change his clothes.
 She had to make a cake.

*

8. osztályos

1. Tedd tagadóvá a mondatokat!

I have already made my bed.
 My mother has already gone to work.
 They have already run away.
 We have already studied English.
 He has already told the news.

2. Pótold a hiányzó mellékneveket! Hasonlíts!

English is as (difficult) as Hungarian.
 This is the (popular) song in the world.
 Our car is (expensive) than yours.
 This is the (interesting) book in the library.
 My chair is as (comfortable) as yours.

3. Utókérdéssel fejezd be a mondatokat!

He is clever, ?
 They must return, ?
 We can invite them, ?
 She read a newspaper, ?
 He weighs 80 pounds, ?

4. Fejezd be a mondatot jövő idejű igékkel!

If I have more time, I (do) it.
 If you open the door, you (see) them.
 If she doesn't come, we (wait) for some more minutes.
 If he sees this film, he (enjoy) it.
 If it stops raining, they (start) the match.

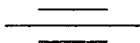
5. Alkoss egy történetet!

Once there lived a man in the
 His name was
 He went to the
 He saw a there.
 He put it in his

6. Írd le a szobád tárgyait melléknevekkel!

My bed is
 My desk is
 My chair is
 My pictures are
 My cupboard is

7. Felelj a kérdésekre!
 - What do you do?
 - What nationality are you?
 - Which is your favourite subject?
 - Where do you live?
 - What do you do in your free time?
8. Mi a betegségek neve?
 - mostachecha
 - tathooche
 - reacahe
 - seamsel
 - picnekchox
9. Melyik testrész? (testrészek?)
 - You can see with them
 - You can hear with them
 - You can smell with it.
 - You can eat with it.
 - You can touch with them
10. Egy napod története (részlet). Pótold a múlt idejű igéket!
 - I up early in the morning.
 - I into the bathroom.
 - I breakfast in the kitchen.
 - I a sandwich.
 - I tea.

NANSZÁKNÉ DR. CSERFALVI ILONA
 Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
 Debrecen

Iskolakertjeink a nevelés szolgálatában

Tudunk-e több ajándékot adni sérülékeny Földünknek, mint a természetet ismerő és óvó gyermekek generációját? Vizsgálatok bizonyítják, a gyermekek a tapasztaláson keresztül tanulnak a leggyorsabban. Ez a tapasztalás adja a további tanulás, a megismerés keretét, melyet a tanár vagy a felnőtt segít, bátorít, inkább mint irányít. A szabadban szerzett esztétikai, érzelmi élmények nagyon fontosak, mint például a fa megölelése, kincsvadászat nagyítóval, a hangok, a levelek hullásának megfigyelése, a kert látogatóinak etetése, csúszó-mászók futóversenye, adatgyűjtés a kertben, mérések, számlálás, osztályozás, feljegyzések készítése a tapasztalatokról, az idő, az évszakok figyelése, hópehely-készítés, zacskó, üvegház, növényprés készítés, csipések és szívások, madáretető ötletek, stb. Mindezek segítik egyúttal azt is, hogyan kérdezzenek, kutassanak, és hogyan reagáljanak a gyerekek a körülöttük lévő világra.

Külföldi tanulmányutamon tapasztaltam, hogy az ökológiai kert miként segíti a tanulók ismeretszerzését. Az iskolakertekben a különböző dolgok változásait figyelhetik meg a tanulók. Itt különféle állatok és növények találhatók, a leggyakoribb növények mellett a különféle gyógynövények is, mint a levendula, bazsalikom, kakukkfű, citromfű. Ezen kívül felfedezhetünk itt gabonaféléket, különféle gyakorló területeket, amit a gyermekek maguk gondolnak. A melegebb éghajlatot igénylő

növények esetében az üvegházzal is megismerkednek. A kertben élnek a különböző baromfifajták. A tyúkokat kezdetben ételmaradékkal etetik. A tyúkok üledékét használják a kert trágyázására. Az az ételmaradék, amelyet a tyúkok nem esznek meg, a giliszta-komposztba kerül. A giliszták később a tyúkok számára szolganak tápláléklul. Ha megvizsgálják a tanulók a gyümölcsfákat és a különböző bogyó termésű bokrokat, akkor különböző rovarokat találnak rajtuk. A ház előtt megfigyelhető egy kis tavacska is, amely visszatükrözi a meleget az üvegházra. A tóban a vörös vízililiom együtt növekszik a sással, a hólyagfüvel. A tóban él a teknősbéka és az aranyhal, együtt úszik a pisztrághal-lal és a rákkal.

ISMERETTŐL A CSELEKVÉSIG

Ha iskolakertet szeretnénk tervezni, milyen ötletekkel tudunk szolgálni? Készítsünk a gyermekeknek indiánkunyhót nádból, amire különböző növényeket futtatnak, vagy napraforgóból és kerti folyondárból készült házikóra is gondolhatunk, vagy vízinövényekre. A tervezésbe bekapcsolhatjuk a gyerekeket is. Az ágyásokat maguk osztják fel. A geometriai tudásuk alapján csillag-alakút is tervezhetnek. Ők számítják ki a tartók hosszát és az összeillesztési szögeket is. A felső tagozatosok felvágthatják a tartóoszlopokat, így nagyobb lesz a személyes érdekelttség a kert sikerében.

Jó ötlet, ha tököket, lopótököt termelnek. Ezeket a növényeket nyáron is magukra lehet hagyni, mindkettő elég sokat elvisel. Még a tanév első félévében betakaríthatják. A gyerekek bekarcolhatják az osztályuk nevét a tök héjába, így személyhez köthetik a növényeket. A lopótököt ezernyi dologra lehet használni a természettudomány, a rajz- és énekórán. Építhetünk olyan dobozt, amelynek egyik oldala üveg, így a gyermekek látják a növény gyökereit, hogyan él és növekszik.

Ha van az iskolaudvaron játszótér, hinta: kerti folyandárt futtathatunk a tartórúdjára. A gyerekek ősszel magvakat szedhetnek róla. A magvak gyűjtése egyik leglenyűgözőbb része a kertészkedésnek.

Fontos, hogy olyan növényeket is ültessünk, amit megehetnek a gyerekek (borsó, retek, meggy, paradicsom). A burgonyára is gondolatunk. Van egy „ásás mentes” autógumi-módszer, amely meglehetősen gazdag termést hoz a betakarításkor. Egy régi gumit tölthetünk fel magas humusz- és szalmatartalmú laza földdel. Ebbe ültessük bele a krumplit. Ahogy nő a növény, tegyük az előbbire még egy autógumit és azt is töltjük fel földdel, s ezt ismételjük meg. Mekkora lesz a gyerekek öröme, amikor betakarításkor földöntik a gumikat és meglátják, hogyan kapcsolódik a gumi a növény többi részéhez. Ha melegebb éghajlaton van az iskolakert, akkor földimogyorót is termesztünk.

Érdekes színeket a kertnek, ha egy négyzet alakú ágyást megosztunk, és szorosan egymás mellé nagyvirágú növényeket ültetnek. Felezzük meg a négyzetet! Az első felébe fehér virágot ültetünk, a másodikat is megfelezzük, az egyikbe lazacszínű virágokat ültetünk, a másikat ismét megfelezzük és így tovább! Ez érdekes exponenciális alakzatot ad, amely mind a tudományban, mind a természetben előfordul. Közben hallgassunk „kerti zenét”, a gyerekek dolgoznak, figyeljék, hogyan csiripelnek a madarak. De ne feledkezzünk meg a komposztálás megtanításáról sem.

A kert akkor lesz varázserő, ha tetszik a gyerekeknek, ha érzik: ez már valami, mert próbára teszi az erőt, az ügyességet, az akaratot. Az iskolakert létesítésével és működésével elsődleges pedagógiai célunk megtanítani a diákokat türelemre, arra, hogy bízzanak a természetben, hagyják a természetet dolgozni, nyerjék meg a bizalmát, elővigyázatosan avatkozzanak be a természeti folyamatokba. A természeti viszonyoknak megfelelő iskolakert sok tapasztalatot, információt adhat a tanulóknak: a természetvédelemről, az állat- és növényfajták védelméről, a környezetvédelemről, a tájvédelemről.

Hogyan tanítom Mikszáth Kálmán: A néhai bárány című művét az általános iskolában?

„Ne erőszakkal oktasd... a gyermeket a tanulmányokra, drága barátom, hanem játszva tanuljanak; már csak azért is, hogy könnyebben megfigyelhesd, melyiknek mire van hajlama.”

/Platon/

Mikszáth Kálmán írói pályáját elbeszélésekkel kezdte, s legelső novellái még Jókai hatását tükrözték. Két elbeszéléskötete a *Tót atyafiak* és *A jó palócok* azonban fordulatot jelentett Mikszáth írói fejlődésében: bennük talált rá először tisztán a maga egyéni, hamisítatlan hangjára.

Az első kötet négy hosszabb novellát, a második 14 kis palóc történetet tartalmaz. Mindegyik írása még vérbeli, valódi romantikus alkotás, de azzal, hogy a paraszti élet felé fordult, Mikszáth el is távolodhatott a Jókai-féle úrinemesi patetikus romantikától. Jókai művében is szerepeltek falusi emberek, mint kívülről és felülről ábrázolt, komikus színben feltüntetett epizódfigurák. Mikszáth novelláiban azonban a tót és a palóc parasztok, az egyszerű falusi emberek a középpontba kerülnek, főhőssé nőnek. Igaz, az író még eszményíti, idealizálja őket, de Mikszáth fedezi fel első ízben a magyar prózában, hogy ezek az együgyűnek vélt, durvának, faragatlannak látott, gyakran a társadalom perifériájára szorult emberek is bonyolult és mély lelki életet élnek, hallgatag mogorvaságuk mögött rejtett melegség, emberi jóság lappang. *Meglátja egyszerű hőseinek lelkében a felzaklató konfliktusokat s azt az erkölcsi tisztaságot, romlatlanságot, mely őket emberi értékek tekintetében uraik fölé emeli.* Ebben jelentett újat a két kis kötet, ezért is figyeltek fel rá. A belülről látott és a belülről ábrázolt embert szerették meg az olvasók az „egyszerű” novellahősökben.

A *Tót atyafiak* és *A jó palócok* történetei nem csupán falusi idillek – ahogy sokan vélik –, a legtöbb írás mélyén balladás sejtéssel *ott rejlik egy-egy nyugtalanító tragédia*, kettőtört embersors is (*Az a fekete folt; Lapaj, a híres dudás; A néhai bárány; Bede Anna tartozása; Az a pogány Filcsik; Szegény Gélyi János lovai* stb.). Mikszáth parasztjai még patriarkális világban élnek, lojálisak uraikkal szemben, s a természet békéje veszi őket körül. Nem érzik a társadalmi elnyomást, s nem is láznak ellene. „Nekik minden jó, mindennel meg vannak elégedve. Csendes, türelmes nép” – állapítja meg az író a tót atyafiakról. Ezt az „idilli” békét, megelégedést azonban mindig feldúlja valami, s ebből bontakozik ki az elbeszélések cselekménye.

Mikszáth e novelláinak jellemző vonása az a *mód, írói magatartása* is, ahogyan előadja történeteit. Nem a kívülálló író tárgyias, személytelen hangján közli az eseményeket, hanem a népi mesemondó tudatvilágát imitálja. Ezért tudja oly természetesen magáévá tenni a falusi emberek önszemléletét, babonás hiedelmeit, a népi mondavilágot. Beleéli magát a közvetlen hallgatósághoz szóló mesélő, regélő alakjába, s a naív, élőszóbeli előadás fordulatait utánozza. Közbeszúrt anekdotákkal, lírai kitérésekkel, ironikus megjegyzésekkel mintegy ébren kívánja tartani a hallgatók figyelmét. Úgy szól bele az eseményekbe, mintha maga is ott élne, közvetlen részese, szereplője lenne a történetnek. („Nosza, szaladj hát utána öreg láda.”)

Az elbeszélés drámai sodrással, magas érzelmi hőfokon kezdődik, „...mikor a felhők elé harangoztak Bodokon.” Minden él, mozog, hangot ad, minden csupa „látvány”. Hangulatfestő és hangutánzó szavak teszik mindezt érzékelhetővé.

A beszélt nyelvhez igazított előadásával meghitt viszonyt alakít ki olvasójával. („Nem tuskó biz az...”, „No, ha most az egyszer ki nem csap az a patak, s ki nem önti a bodokiakat, mint az ürgét, akkor mégis jó dolog keresztény katolikus falnak lenni – luteránus vidéken.”) Aztán éppen az *elbeszélés tengelyébe* váratlan fordulat kerül. Mi történt az öreg ládával? Vajon kifogta-e Sós Pál uram a csáklával?

A *helyszín egyre szűkül*: a bodoki táj egészéből a kertaljákra, Sós Pál kertjére, az árban úszó ládára, a rajta kapaszkodó bárányra. Hozzá a holdfény s az éjszaka sötétje kapcsolódik. Mintha színpadon vagy filmen jelennének meg előttünk az események... *A feszültség átsző mindent!*

A Baló-család sorsának, elveszett jószáguk keresésének bemutatásakor megfigyelhető a *mikszáthos, kényelmesebb, késlekedő tempó. Ekkor is pontosság, aprólékos megfigyelés jellemzi*; pl. az úszó láda tartalmának felsorolása. Megtudjuk a családról, hogy az édesanya régen meghalt, házukat „felvette” a víz, Ágnes kelengyéjével együtt odalett a lagzi is...

Az előtörténet, a *bonnyodalom megindítása*, a bárány titokzatos eltűnése. Erre már a címben is utal: *néhai!*

Szinte mesei próbák sora vezet a megoldáshoz...

Igazságszolgáltatása is a mesék szabályait követi: *hármán* indulnak a láda, s vele a bárány keresésére. A legkisebb a *szerencsétlen* – szerencsés. a szerző ellentéteket mutat be: templomszentelés – gonoszság, ünnepi köntös – ám viselőjében hitvány lélek lakozik...

Az összecsapás a *tetőpont alapjául* Sós Pál uram – már bemutatott – *jelleme*, személyisége szolgál: „...már az idén is keveselte a mezőbírói hivatalt, mert öreg bíró lesz, ha élünk, esztendőre ilyenkorra.” Tehát *bíró* lesz, az igazság döntőbírája! S ő azt állítja, hogy „színét se látta jószágnak”, s ha egy ilyen gazdag ember állítja, akkor...

Csak hogy a gazdaságon alapuló tekintély nem egyenlő az igazmondással... Ráadásul Mikszáth frói közbeszólásaival, sejtéseivel, megjegyzéseivel és elhallgatásaival érzelmi hovatarozását is előlegezi: „...mégis furcsa eset, hogy míg a felső végén mindenki tud róla, ... az alsóvégiek közül már nem látta senki.” De: „Amennyi itt a rossz nyelv...”, „(ugyan ki szopja ki az ilyeneket az ujjából?)” A „nagyitalú” Mócsik György szavai már a bizonyosságot sejtetik. *A harc akkor becsületes, ha egyenlő erők csapnak össze!* A pici Boriska és a tekintélyes Sós Pál...? A gyermeki követelés, megnyilatkozás hatására Sós uram pótcselekvéssel próbálkozik, másról beszél: „– Biz ez már régi fedél, bíró uram, becsorog a biz ezen...” A bíró éppen ezt fordítja ellene: „...a kelmed fedelén is becsurog...” Aztán az esküre emelt kéz, s a laza gallérzsinór megold mindent. Nincs szükség hamis esküre sem. Az igazság kiderül, az a két barna folt mindent elárul... A továbbiakban a drámapedagógia módszereit alkalmaztam.

Elsőként az előzményekről, feltételekről teszek említést, indokoltá téve az óra metodikájának megválasztását: csoportbontásban és heti három órában tanítottam a magyar irodalmat.

A komplex esztétikai nevelési program tanítása során – ötödik osztálytól kezdve tanultunk a program szerint – különös figyelmet szenteltünk az irodalom és a magatartás összefüggéseire, a dramatikus játékokra a színház világára, valamint az esztétikára.

Az esztétika nevelés tárgyi környezetét tanteremünk külleme adta meg. Mint egy kis helytörténet-gyűjtemény vett körül bennünket. A paraszti világ emlékei, köcsögök, szakajtók..., amelyeket csak le kellett vinnem iskolánk aulájába a színjátékhoz.

5. osztályban tizenkét óra keretén belül ismerkedtünk meg a dramatikus játék és a színház valóságával, keletkezésével, alakváltozásaival.

A történeti áttekintés alapjait Mezey Éva: Játsszunk színházát! és Gabnai Katalin: Drámajátékok c. könyve alapozta meg.

A Játsszunk színházát tantervi órák alatt a színházi előadás, annak összetevői (díszlet, jelmez, világítás, zene, kellékek) és a színházi „műfajok” fogalmakkal ismerkedtek meg a tanulók. Megtanulták, hogy a színházi előadás központi eleme, „lelke”, lényege a színészi játék, elemei a szövegmondás, a testmozgás-testtartás, a gesztusok és a mimika eszközei.

A következő mozzanat a rögtönzések és szituációjátékok gyakorlása volt az érzelem- és indulkifejezés eszközeinek bemutatása, gyakorlása (pl.: azonos szavak, mondatok, gesztusok variációi). Közös színházlátogatás és a látottak megbeszélése, elemzése.

Saint-Exupéry: A kis herceg c. művéből készült színházi előadás megtekintése mélyítette el az ismereteket, és válaszolt arra a kérdésre, más-e a néző és az olvasó. Összehasonlítottuk az olvasott és a színházban látott műveket, és foglalkoztunk az epikus irodalmi alkotás színpadra alkalmazásával, a *dramatizálás* fogalmával és gyakorlásával.

Közös dramatizálásra Lázár Ervin: Maminti, a kicsi zöld tündér c. meséjét választottuk előzetes otthoni olvasás után. Szerkesztés, jelenetezés, a szereplők kapcsolatainak elemzése (párbeszéd írása), a dramatizált mese prózai és színpadra állítása, előadása az órán, az óvodásoknak, az iskola más osztályainak; követték egymást a mozzanatok.

A módszer kiválasztását, hogy hozzáfogtunk a dramatizáláshoz, a fentiek indokolták, és az, hogy a novella dramatizálható, mert hordoz emberi mértékű megváltozásra váró alaphelyzetet, és teátralizálható, mert sűrítendő térben, időben, szerepekben.

Következő lépésünk annak tisztázása volt, hogy miről szól a történet, és miről szóljon a mi előadásunk, ezen alapkérdések tisztázását követték az előkészítő játékok.

A novella története kiváló alap sokféle játékhoz. Kérdezzük magunkat.

Például:

- Hogyan vár a szelíd ember, hogyan a türelmetlen?
- Játsszuk el több tételben a várás mozzanatait! A várás fokozatainak feloldozása:
- Várod, még mindig nem az.
- Látókörbe kerül valami, de nem fontos számodra.
- Hirtelen megpillantod, s nem az, amit vártál.
- Ránézel, eléfordulsz, s nem látod!
- Hosszan nézel valamire, s csak közben jössz rá, hogy nem az, amit vársz.
- Keresel valamit, no talán ez!
- Keresel valamit, megláttad, az. És így tovább.
- „Megvan-e a bárány?” egyszemélyes mozgásimprovizáció egy tárgy keresgélésére.

Például: – a templomban az édesanya megkeresése

- a kiskutya kiment a nyitva hagyott kapun, és „keresése a szomszédoknál”
- sikerül; jöhet a segítség is!
- Képzeld magad olyan valaki helyzetébe, aki épp most, ezekben a pillanatokban kénytelen felismerni, amit olyan nagyon akar, abból semmi sem lesz. pl.: – dolgozatírás közben rájössz, hogy sehogy sem tudod megoldani a példát...

– „...az vitte el a” Felcsillan a remény, hogy megtaláltad azt, akit kerestél.

– Te jó Isten, megoldottam a feladatot!...

– Te jó Isten, fogtam egy nagy halat!

– Bácsi adja vissza a bárányomat! Először szelíden szól kérés, s ahogy biztosabb leszel a dolgban, erőteljesebben, majd magabiztosan felszólítod. Például: – Add vissza a labdám, mert tudom, hogy te vetted el! Hiszen a hátad mögött tartod a kezeden.

– „Takarodj innen...” Képzeld magad valaki olyannak a helyébe, aki még tagad, de már fél az igazságtól.

– „Esküszöm...” ingerülten, kezded égre emelve, de hirtelen meglátják, amit eddig titkoltál.

Például: Esküszöm, tanár bácsi, hogy nem vettem el az órát, de ebben a pillanatban kiesik a zsebemből.

– Kis báránykám! Megtaláltam ugyan, de nem abban az állapotban, amelyikben viszont szerettem volna látni. S ez az állapot megmáshíthatatlan. Végképp meg kell válnom szeretett tulajdonomtól.

– Csak ő húzhatta ki, senki más, a ládát! Állítom, a háta mögött van, de nem merem a szemébe mondani, mert félek tőle, árthat...

A játékköteleteket nemcsak a próbán és az órán kellett kitalálni, hanem az otthoni felkészülés során is, arra szoktattam a tanulókat, hogy magukból induljanak ki, korosztályukból, érdeklődési körükből. Az improvizációs előkészítés lehetővé tette azt, hogy a tanuló játékos önmagára emlékezzék vissza valamely hasonló szituációban, amelyet aztán színpadi formába önt.

Mesélő alkalmazását nem ajánlom, mert gyengíti a történet feszültségét, lehetséges drámaiságát.

Önállóan dolgoztunk, de nem azzal kezdtük a munkát, hogy otthon kiírtuk a dialógusrészleteket.

Az előkészítő eljárás után megkértük a csoport tagjait, hogy rajzolják le, milyen szereplők és helyszínek szükségesek a játékhöz.

Ha nem írásban kértük a megoldást, hanem rajzokban vagy jelenetekben, rákényszerültek arra, hogy tömörítsék a novella legfontosabb elemeit.

Ezt követően jelöltük azt:

– kik a kihagyhatatlan szereplők,

– kik a megjelenő, de esetleg kiiktatható figurák, akik a történet lényege szempontjából el is hagyhatók,

– kik azok a figurák, akik esetleg többszörözhetők, nagyobb létszámú csoport esetén különösebb dramaturgiai beavatkozás nélkül, a cselekményben betöltött funkciók változatlanul hagyása mellett, így szaporíthatjuk legkönnyebben a szereplehetőségeket: így lehet például egy parasztemberből több,

– s kik az eddig nem említett, de a játékba kívánczó alakok, például a szomszédok, barátok újonnan megalkotandó figurái, akik a majdani színpadi játék teljességét segíthetik elő.

A következőkben egy másik lapon, a szereplők jelölésével együtt rögzítettük azt is, milyen helyszínek fordulnak elő a játékban, s ezek közül melyek a legfontosabbak, s melyek a kihagyhatók, megváltoztathatók. Gyakorlottabb csoportnál rögtön kérhetjük, hogy azt is jelöljék, melyik jár majd sok díszletezési problémával, s melyik ígérhet nagyobb látványörömet.

A szerepek kiosztása során az önként jelentkezés, önálló osztzkodás mellett sor kerül néha kiválasztásra, sőt lebeszélésre is.

A rendezkedés után kezdetét vette a némajáték. Ennek során pillanatok alatt lefut a cselekmény: Ez a szakasz épp csak az árok elkészítésének felelt meg, amelyben majd a szöveges játék hőmpölyöghetett. A mozgás utat csinált a beszédnek. Ezután próbálkozhattunk a már otthon elkészített és megtanult dialógusokkal. Ismételtünk, közben elhagytuk a lényegtelen részeket, vagy éppen beillesztettünk egy új képet. Minden szakaszt megbeszélés követett. Ilyenkor főleg kérdeztünk: Helyesen cselekedett-e Baló Mihály? Milyen ember Sós Pál? Milyen természetű Boriska? Honnan tudjuk? Ez esetben mi a teendőnk? Ezenkívül: Miről sugdolóznak az emberek? Mi volt a ládában? Mit mondanátok Sós Pálról? Milyen? Miért? És így tovább. A jelenetek ismétlések szereplőket is változtathattunk. Egy szerepet többen is próbálhattak.

A kidolgozás szakaszában már hasznélvezői voltunk az előző munkának. Az előző etűdök nagy részét „beemeltük” előző gyakorlatainkból, s beépítettük a játékba.

A koncentráls segített megtartani a vezérgondolatot, de ezt azzal kell megkönnyítenünk, hogy a játék anyagát megszerveztük, elrendeztük a részeket, megteremtettük a kellő arányokat.

Ügyeltünk arra, hogy a közös munkában valamilyen szerepe, funkciója mindenkinek legyen (szereposztás, kellékek, smink).

Esetleges kísérőzene tanulói keresése, bemutatása, közös kiválasztása. Előzetes motiváció a „színpad” és a „nézőtér” különbsége. Saját (előző órai) előadásunk elemzése-értékelése.

A befogadói és az alkotói magatartás különbsége, a kettő közelítésének, a „hozzaértésnek” a fontossága: ezért „tanulunk” irodalmat!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- E. Benkes Zsuzsa, M. Boda Edit, Honffy Pál: Változatok az irodalomórára, Bp. 1984. 35. o. (Szindarabot írunk és játszunk)
- Gabnai Katalin: Drámajátékok, Bp. 1998. 113. o. 127. o.
- Mezey Éva: Játsszunk színházat!
- Sipos Lajos szerkesztette: Tantervek, programok a magyar nyelv és irodalom tanításához, Bp. 1991 14.o.–199.o.
- Módszertani Közlemények 1994. 34. évfolyam 23.o.–26.o.
- Magyartanítás 1988. 6. szám 265.o.–281.o.
- Fábri Anna: Mikszáth Kálmán, Bp. 1967. 27.o.–88.o.
- Házi olvasmányok elemzése, Bp. 1967. 174.o.–188.o.
- Seres József: Szépprózai művek elemzése, Bp. 1976. 97.o.–106.o.
- Andorné Gárdonyi Vera: Mikszáthtól–Mikszáthról, Bp. 1976.
- Vörös József: Az irodalom tanítása az általános iskolában, Bp. 1978. 149.o.–156.o.
-
-

TISZTELETTELJES KÉRÉS SZERZŐINKHEZ !

Folyóiratunk a megjelenés gondjaival küszködik. A nyomdai és postai költségek állandó növekedése mellett az új adó és társadalombiztosítás jogszabályai is csak tovább súlyosbították helyzetünket. Ennek következtében vált számunkra lehetetlenné – remélhetőleg csak átmeneti időre –, hogy az amúgyis csekélyke szerzői tiszteletdíjat Önöknek kifizethessük. Kérnénk ezért tisztelettel a lapunkhoz hű szerzőink áldozatkészségét és szíves megértését. Hisszük, hogy további támogató munkásságukra e kényszerítő körülmények ellenére is változatlanul számíthatunk. Köszönjük megértésüket és támogatásukat.

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK SZERKESZTŐSÉGE

TAKÁCS JUDIT IV. éves matematika – ének-zene szakos hallgató

Témavezető tanára: Szabady Józsefné

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Szeged

Vajda József élete és munkássága

Szakdolgozatomban (1998.) Vajda Józsefnek, a kiváló embernek, pedagógusnak szeretnék emléket állítani. Ő is, ahogy Bartók, Kodály és a többi jeles népdalgyűjtő, tudományos igényű munkát végzett. A szakmai elkötelezettség mellett minden sorából a népdal és az azt éneklő ember szeretele árad. Elkészült munkám bemutatását – sajnós – már nem élhette meg.

I. VAJDA JÓZSEF ÉLETE

1920. január 3-án született Mosonban. Édesapja, Vajda József kiskereskedő, édesanyja, Luka Anna háztartásbeli. Négyen voltak testvérek; húga, Etelka, két öccse, István és László. Öt évig járt elemi iskolába Várdombra. Elsős korában, amikor megkérdezték, mi akar lenni, azt válaszolta: tanító. Az elemi iskola után a magyaróvári piarista gimnáziumba került. A gimnázium után a pápai állami fiú-tanítóképző intézetbe jelentkezett. Az éneket Hatvani János tanította, s itt tanulta meg a szolmizálást és a lapról olvasást. 1936-ban nagyszülei Pápára költöztek a nagynénjéhez, és őt is odavették magukhoz. 1938-ban Szent István halálának 900. évfordulójára a tanítóképző előadta Sík Sándor: István király című drámáját, amelyben ő is szerepelt regősként. A regőlést egy osztálytársától tanulta meg, aki galamboki volt – Galambokon élt még a regőlés, mint népszokás. Ez volt első találkozása a népzenevel.

1938-ban ismerte meg Márton Etelkát, aki később a felesége lett. Az 1939/40-es tanévben már próbálkozott a zeneszerzéssel. Ballagásra írt egy dalt, amelyet elő is adtak. A *Ballagási nótát* és néhány magyar nótát elküldött a Magyar zenealbum 1940. évi országos pályázatára. 1940. június 26-án kántortanítói oklevelet szerzett, majd Zalanémetfaluba pályázott kántortanítói állásra, amelyet meg is kapott. Októberben kapta meg a Magyar Zenealbum értesítését, amely szerint a pályázaton a *Ballagási nótát* III/b. díjjal (nagy ezüstérem) tüntették ki. Jelezték, hogy a művet szeretnék kiadni, és kérték a zongorakisérlet megküldését is. 1941. januárjában megjelent. 1941-ben menyasszonyával, Etelkával Lickóvadamosra pályáztak, meg is nyerték. Itt csak egy hónapig tanított, vasárnaponként Gellénházán kántorizált. 1941. október 11-én vonult be Zalaegerszegre katonai szolgálatra. 1943. augusztus 23-án tartották az esküvőjüket. 1944. júniusában ment ki a frontra. 1945. január 22-én Krasznahorka és Rozsnyó között a lövészárokból egy becsapódó akna elroncsolta a bal lábszárát, amelyet Kohárházán, a kórházban (január 24-én) amputáltak. Áprilistól az amerikaiak ostromolták Passaut. Májusban elfoglalták, és a magyarok előjöhetek az óvóhelyekről. Itt, a fogság alatt minden nap muzsikált, komponált. Kórust alapított az ápolónőkből és a sebesültekből. Többszölamú egyházi műveket, háromszölamú férfikari műveket, vegyeskari műveket tanított. Októberben a többi sebesülttel együtt hazautaztak a kórházvonattal Magyarországra. A csonk sajnós nem gyógyult be, így 1946. március 20-án a bal lábát térd felett újból csonkolták – ez a műtét végre jól sikerült.

1946. szeptember 1-től a felső tagozatot tanította Csáfordon. Itt megalakították a Kalászt és a Kalotot.

Fülöp István, a Zalai Táj- és Népkutató Munkaközösség vezetője buzdította először néprajzi anyag gyűjtésére (népszokások, a falu földrajzi neveinek összeírása, azok kutatása). 1947-ben a népdalok gyűjtésére is felkérte. 1947. pünkösdjén gyűjtötte az első népdalokat Alsóhegyen, Kiglics Mátyástól.

1947. augusztus 26-án megszületett harmadik gyermeke, József (Vajda József fagottművész). A csáfordi iskolában vezető tanári beosztást kapott.

1948-49-ben kezdte el a község határmeveinek gyűjtését. A falu történetét is megpróbálta felkutatni.

1950-ben áthelyezték Novára. 1951. szeptemberétől éneket is tanított, iskolai énekkart szervezett, majd nekifogott a népdalgyűjtésnek: a tanulóknak népdalgyűjtési versenyt szervezett. Az így kapott szövegek alapján ment el a családokhoz, és jegyezte le hallás után a népdalokat (magnó még nem volt). Az összegyűjtött dalok kottáját Fülöp István továbbította Budapestre, a Néprajzi Múzeumba. A tetszetősebb népdalokból feldolgozásokat (biciniumokat) is készített.

1952. januárjában megbízólevelet kapott a Zala megyei Tanács Népművelési Osztályától néprajzi munka végzésére. Közben 1952. júliusában és augusztusában karnagyképző tanfolyamot végzett Alsógödön.

1952. december 16-án a megyei Kodály-ünnepségen a novai iskolai kórus remekül szerepelt – erről a Zalai Hírlap cikket is közölt. Még ebben az évben a megyei népművelési értekezleten vetették fel, hogy próbáljon meg egy népi együttest szervezni Nován, amely a község valamely látványos népszokását vinné színpadra, ezért lakodalmas szokásokat és dalokat gyűjtött. Ezekből az első bemutatkozás 1953. januárjában volt, hatalmas sikerrel. Júniusban a tanévzáró hangversenyre dr. Kerényi György és Kertész Gyula, a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató csoportjának két munkatársa is eljött.

1953. július 15-én megbízást kapott az MTA Magyar Népzene Tára szerkesztőségétől, hogy vegyen gyűjtést Nován és környékén (párosító dalok és kosarazó játék). Még ebben az évben az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatra a *Novai bellehemest* és ötven novai népdalt küldött be, s ezekkel első helyezést ért el.

1954-ben és 1956-ban megkapta „Az oktatás kiváló dolgozója” kitüntetését.

1957. őszén alakult a Zala megyei pedagógus művészegyüttes, amelyet Pungor Antal vezetett. Vannay János zeneszerző a Józsi bácsi által gyűjtött anyagból válogatott népdalokat, és azokból készített kórusművet. A IV. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton *Babos néni népdalkincse* című anyaga 2. díjat nyert.

1958. márciusában rádiófelvétel készült *Egy népdalgyűjtő útinaplója* címmel. A Megyei Művelődési osztály megbízásából összeállított egy kiadványt *Cserta partján* címmel, amelyben 136 göcseji népdal szerepel (1959-ben jelent meg.)

1960. februárja: újabb rádiófelvétel, iskolai kórossal és vegyes karral a műsoron.

1960. február 14.: Göcseji dalostalálkozó Nován. Vendég: Volly István zeneszerző.

1961. május 5-én Kőszegen, a Falusi Színjátszó Napok keretében *Göcsejről jöttünk* címmel Göcsej népköltészetét és népszokásait mutatták be.

A Zala megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya megbízta a zalaegerszegi Liszt Ferenc zenei tagozatos általános igazgatói teendőinek ellátásával, amit el is vállalt.

1962-ben folytatta a népzene gyűjtését Zalaegerszegen.

A megalakult pávakörök munkáját segítette dalszöveg-összeállításaival. 1972-ben a Magyar Rádió *Mondókák és gyermekjátékok* című munkáját dicséretében részesítette. 1973-ban megismerkedett Badacsonyi Lajossal, aki rengeteg népdal énekelt neki – később az életútját is megírta *Fekete föld termi a jó búzát* címmel, amelyben az életpálya mellett Badacsonyi Lajos népdalkincset is ismerteti. Ugyanebben az évben a Summásdalok című pályamunkája is díjat nyert. Szeptemberben megjelent *A zalai zöld erdőben* című népdalgyűjteménye. A Rádió felkérésére elkészítette a *Kivirágzott a diófa – mondókák és gyermekjátékok Zala megyéből* című munkáját. 1975-ben *Nótafaiskola* címmel felvételt készített a Rádió a Liszt Ferenc Általános Iskola népzenei csoportjáról.

1977-ben rádiófelvétel készült *Daloló, muzsikáló tájak: Göcsej, Egy zalai nótafa: Badacsonyi Lajos*, illetve *Három göcseji nótafa* címmel.

1979-ben „Kiváló népművelő” kitüntetését kapott a Parlamentben; ugyanakkor Badacsonyi Lajos „A népművészet mestere” kitüntetését kapta.

A Zala megyei Idegenforgalmi Hivatal megbízásából *Göcseji lakodalmas* címmel egy négyórás játékot állított össze.

1980-ban megjelent harmadik népdalkiadványa: *Hallottad-e hírét Zalaegerszegnek?* címmel. A kötet 333 népdalt foglalt magába.

Még ebben az évben megkapta a Pedagógus szolgálati emlékérmét. 1983-ban a Rádió felkérte a *Szólj, szólj sípom* című műsor készítésére (népdalok, játékok Kandikó-körmékről, Nováról. Észak-Göcsejéről és Zalakomárról).

1985-ben a televízióban bemutatták a *Daloló, muzsikáló tájak* című műsorát. 1987-ben összeállította a *Zalai népi mondókák és gyermekjátékok* című gyűjteményét. 1988. május 28-án *szép Zalában születtem* címmel kiadták hangfelvételt.

1989. április 18-án Zalaegerszeg városától „Pro Urbe Zalaegerszeg” kitüntetést kapott. Novemberben megjelent *Új hold, fényes nap* című kiadványa, mely gyermekjátékokat és mondókákat tartalmaz.

1990. augusztus 18-án *Megyei Alkotói* díjjal tüntették ki. 1995. márciusában megjelent az *Édesanyám rózsafája* című könyve, amely negyven népdalcsoportot tartalmaz.

1996. május 13-án „Zalaegerszeg díszpolgára” kitüntetést kapott.

Az 1980-90-es években sem hagyott fel népművelői munkájával: segítette a pávakörök fejlődését, népzenei ismertetőket tartott, táborokba járt mesélni a népzeneről, énekes népszokásokról; a Zenetudományi Intézet tanácskozásain rendszeresen részt vett. Népdalköri találkozókra hívták előadónak – volt, hogy ő maga is énekelt népdalokat (saját gyűjtésűeket). Továbbképzéseket tartott a népzenei együttesek és citerazenekar-vezetők számára. Rengeteg folklór-rendezvényen vett részt – akár mint zsűritag, zsűrielnök, akár mint néző. Zala megye a népzenei szakbizottságának vezetőjéül választotta. A óvodák, iskolák rendszeresen hívták rendhagyó népzenei órát tartani. Szeretettel fogadták, és szívesen tanulták a régi gyerekjátékokat és népdalokat, amelyeket megtanított neki.

II. ZALA MEGYE NÉPZENÉJE

Zala megye valamikor az ország legelzártabb, legelmaradottabb vidékei közé tartozott. A rossz útviszonyok miatt ősztől tavaszig szinte megközelíthetetlen volt a szelíd dombok lábánál és hátán meghúzódó sok apró kis falucska, melyek lakói jobban megőrizték a nép érzésvilágát kifejező népdalokat, énekes-zenés népszokásokat, gyermekjátékokat és mondókákat, mint a fejlettebb országrészek lakói. A távolságok ugyan nem óriásiak, de az őszi esőzések beálltával tavaszig szinte járhatatlan utak éppen akkor zárták el falvaikat a külvilágtól, amikor a munka szünetelése időt adott volna a szórakozásra. Így maradt a fiataloknak kikapcsolódásuk a kukoricafosztás, tollfosztás, a fonó. Ilyenkor csendültek fel a nagyszülőktől és más helyekről tanult vidám és szomorú nóták, balladák, mesék, tréfás és tragikus történetek. Itt alakult, formálódott az a népköltészet, az a zene, amelyet Zala népköltészetének, népzenejének hívnak. Zala megye népzenei szempontból az ország egyik legsajátosabb, legérdekesebb tája. (Nem véletlen, hogy népzenekutatóink kezdetben a magyar nyelvterület határai mentén gyűjtötték legértékesebb népdalaikat – ehhez a területhez tartozik Zala megye is.)

Zala a Bartók Béla által meghatározott első zenei dialektusterületnek, a Dunántúlnak része. Ezen belül elsősorban a déli, másodsorban a nyugati rész dallamkincse jellemző rá; lényegében azonos Baranya, Tolna, Somogy megyéével, kisebb mértékben Vas és Veszprém megyéével.

III. A NÉPZENEGYÜJTÉS TÖRTÉNETE ZALÁBAN

Pálóczi Horváth Ádám (ő lett a zalaegerszegi zeneiskola névadója) 1813-14-ben petrikeresztúri tartózkodása idején írta meg az *Ő és új, mintegy ötödfélszáz ének, ki magam tsinálmánya, ki másé* című gyűjteményét, melyben egyaránt találhatók régi dalok, újabb műdalok, idegen dalok, saját és mások szerzeményei. (Ő még nem népdalgyűjtő; csak a maga dallamismeretét foglalja írásba.)

Plánder Ferenc novai plébános gyűjtését a Tudományos Gyűjteményben publikálta 1838-ban *Göcsei esmérte* címmel.

Kövári Béla 1876-ban megjelent *Göcseji népdalok* című gyűjteménye csak szöveget tartalmaz, de szöveg szerint sem mind népdal.

Gönczi Ferenc 1895-1905. között Göcsej és Hetés apró falvaiban gyűjtötte a vidék néprajzi anyagát; ezzel együtt a népköltészetet is. Könyve *Göcseji népdalok* címmel 1948-ban jelent meg.

Sebestyén Gyula 1898-ban tíz zalai községben gyűjtött és gyűjtetett regös énekeket. Vikár Béla után ez volt a második fonográffal végzett népzene gyűjtés. 1902-ben *Regös énekek* című könyvében jelent meg az általa gyűjtött anyag.

Vikár Béla a modern népzene kutatás megteremtője 1906-ban és 1909-ben járt Hetésben – az azóta is országszerte elterjedt *Két szál pünkösdrózsa* Resznekén került fonográfhangereire 1909-ben. (Vikár fonográf felvételeit Bartók jegyezte le 1906–1921. között.)

Bartók Béla 1906-ban gyűjtött Zala megyében Keszthelyen és környékén.

Dr. Péczeli Attila 1920–1950. között végzett gyűjtést Zalakomáron és környékén. (Az *Árokparti kőkény* az ő gyűjteményéből vált közismertté.)

Kodály Zoltán Péczeli vendégeként járt Zalában. Ő gyűjtötte a kvintváltó kanásznóta- és cinegemadár-változatokat.

Seemayer Vilmos igen jelentős és eredményes kutatómunkát végzett megyénkben 1932–36 között. A szimbólummá vált *Röpülj, páva* dallamot ő találta meg 1935-ben Surdon. Az ő déldunántúli gyűjtésével kezdődtek meg a magyar népzenei gramofonfelvételek.

A harmincas években *Dr. Mathia Károly* Kiskanisán, *Dr. Volly István* Zalamerényén, az 50-es években *Buchbinder Oszkár* a megye több községében gyűjtött. Az MTA Népzene kutató Csoportjának kiküldöttei – *Andor Ilona, Katanics Mária, Dr. Kerényi-György, Dr. Kiss Lajos, Bartók János, Mathia Károly, Dr. Vikár László* – elsősorban Vikár Béla és Sebestyén Gyula gyűjtőhelyeit keresték fel. A helyi gyűjtők közül eredményes munkát végzett *Vannay János, Fülöp István, Pungor Antal, Turáni Dezső és Pelle Margit*. Most is kiemelkedő munkát végez *Horváth Károly. Vajda József* 1951. óta foglalkozik rendszeres népzene gyűjtéssel.

IV. GYERMEKDALOK

A gyermekdalok világa sokban különbözik a felnőttek dalaitól. A gyermekdal énekelt szöveg, ritmussal kapcsolt játék. Megtaláljuk benne a zene fejlődését a pár hangnyi motívum ismétlődésétől a szabályos periódusig. A szöveg magából a játékból fakad. A 2-3 hangból álló dallam sokszor a pillanatnyi hangulat szüleménye, amikor a gyerek önfeledt játék közben szükségét érzi, hogy a játékot, mozgást dallammal kísérelje, ami sokszor értelmetlen szöveget eredményez. „A gyermek ösztönszerű, természetes nyelve a dal, s minél fiatalabb, annál inkább kívánja mellé a mozgást. A zene és testmozgás szerves kapcsolata: énekes játék a szabad ég alatt, ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme.” Az óvodás és iskolás korú gyermekek játékaik már olyanok, azokhoz meghatározott mozgás, szerepjátszás tartozik. A zalai gyermekjátékok szervesen kapcsolódnak az ország népzenei anyagához. Sok közülük országosan ismert játékdal helyi változata, sajátos zalai jegyekkel. Az MNT első kötetében Zala megyéből 23 községből és 2 tájegységről 60 gyermekjáték szerepel. A valóságban ennél jóval többet sikerült összegyűjteni. A kötet ezek közül mutatja be a legjellemzőbbeket. A játékok menetét a dalok után az adatközlők elmondása alapján jegyezték le, esetenként rajzzal is illusztrálva azokat.

V. NÉPSZOKÁSOK

Az év egyes napjai az emberek életében különböző jelentőséggel bírtak, bizonyos – sokszor babonás – szokások, hiedelmek fűződtek hozzájuk, amelyeknek az egyszerű nép varázslatos tulajdonságokat tulajdonított. A néprajz ezeket *jeles napoknak* nevezi. Ezek jelentős része az évszakok fordulópontjához kapcsolódik, a bőségvarázslás szertartásainak emlékét őrzi. Ma úgy tűnik, mintha a keresztény ünnepekhez kapcsolódnának. Valójában a keresztény ünnepek az ősrégi, pogány természeti ünnepek időpontjához alkalmazkodtak, és a vallásos elemek mellett fellelhetők őseink pogánykori szokásainak emlékei.

A jeles napok énekei egyrészt kötetlen szerkezetűek, de találhatók köztük strófikus dallamok is. Az egyes népszokások énekei színjátékszerűek (misztériumjátékok). A szereplők gyermekek, de legények, felnőttek is bekapcsolódhattak.

- újévi köszöntő (január 1.)
- Háromkirály-járás (január 6.)
- farsang
- Balázsjárás (február 3.)
- húshagyó kedd
- Gergely-járás (március 12.)
- húsvéti határjárás (nagyszombat éjjel)
- húsvéti komálás
- pünkösdi királyné-járás
- Luca-napi kotyolós (december 13.)
- betlehemjárás
- karácsonyköszöntő (karácsony előestéje)
- regölés
- István- és János-napi köszöntő

Ezek közül jellegzetesen zalaegerszegi a húsvéti határjárás, amelyet állítólag a törökök felett aratott győzelem emlékére jártak. Nyugat- és dél-dunántúli énekes népszokás a regölés, valamint az István- és János-napi köszöntőének, amely strófikus szerkezetű, régi stílusú dallamú – ezek 90%-a Zalában található.

Hogyan él ma a népzenei hagyomány? Akik szeretik a népdalokat, akik szívesen éneklük, azok leginkább az új stílusú népdalokat kedvelik. Régi dallamokat csak ritkán lehet hallani, főleg idősebbektől.

Az összehasonlító népzenetudomány bizonyította, hogy ötfokú kvintváltó dallamaink közül több az Ural vidékén élő rokon népeknél ismert. Ez azt igazolja, hogy ezeket a dallamokat, illetve az ötfokú ereszkedő stílust népünk az őshazából hozta magával, és ezer év alatt nemcsak fenntartotta, hanem újabb dallamtípusokkal is továbbfejlesztette. Olsvai Imre: *A somogyi magyarság népzeneje* című tanulmányában a Dél-Dunántúlra jellemző népdalokat hat tömbbe csoportosította. Mivel Somogy és Zala megye között népzenei szempontból nagyon sok rokon vonás tapasztalható, Vajda József is e csoportosítás szerint rendszerezte a zalai anyagot.

Az *első csoportban* tartozik a Röpi, páva típusú dallamok nagy családja (ötfokú, egymagú, ereszkedő-kvintváltók A^5A^5AA alapképlettel). Mindegyikben megvan az A-val jelölt „pávamag”, függetlenül attól, hogy egyes dallamváltozatai gyakran más szerkezetet mutatnak (A^5ABA vagy $AABC...$). Ide tartoznak még a kanásztánc-típusú dalok és a „cinegemadár” változatai. A „pávamagú” dallamok csoportjába tartozik a Dél-Dunántúlra igen jellemző „gúlásbojtár”-dallamtípus – rengeteg változata él a zalai nép ajkán. Az első típusba tartozik még „kis kanász” dallamtípusa is.

A *második csoportba* tartoznak a visszatérő szerkezetű, új stílusú „páva-egymagú” dallamok.

A *harmadik típushoz* az egymagúakkal rokon típusú egyéb ereszkedő dallamok tartoznak.

A *negyedik típust* a középen induló, majd oktáv tájáról leereszkedő többmagú dallamok képviselik. A dallamok eleje kvint-kvart magasságban időzik, vagy alaphangról indulva ide torkollik. Az ide tartozó népdalok sajátosan dél-dunántúliak.

Az *ötödik típust* a kvint-kvart táján mozgó, sorokat megismétlő, ereszkedő, többmagú dallamok alkotják. Legjellegzetesebb képviselőjük a párosító szövegű Piros pünkösdrózsza.

A *hatodik csoport* egyéb Zalára (Dél-Dunántúlra) jellemző régi dallamokat foglal magába. Ezek részint párosítók, lakodalmak, illetve alkalomhoz nem kötött dalok.

A daloknak kb. 2/3-a sajátosan nyugat- vagy dél-dunántúli dallamtípus; a többi dallam pedig más vidéken is meglévő típusnak helyi változata. Ezekben vagy a szöveg, vagy valami egyéb zenei jellegzetesség (pl. dunántúli magas terc-intonáció) figyelmeztet a zalai környezetre. Az új stílusú dalokban viszonylag kevés a kimondott tájjelleg, ezekben olykor egy-egy helyi szöveg- vagy dal-
lamfordulat tér el az országos alakoktól.

A dél-dunántúli dallamterület legjellegzetesebb intonációs sajátossága az ún. dunántúli pentatónia. Az ötfokú dallamok egy részében ugyanis a 3. és 7. fokot ingadozó magassággal, sokszor fél hanggal feljebb éneklük; dó helyett di, szó helyett szí lesz az intonáció. Ez a dunántúli terc és szep-tím jelensége. Sok dallamban váltakozva fordul elő kis és nagy terc, illetve kis és nagy szeptim – ez is dunántúli intonáció. (Több hazai és külföldi népzenekutató figyelt fel arra, hogy egyes rokon-nyelvi tájakról – bizonyos csuvas és cseremiszi vidékekről – nagyterces ötfokú dallamok kerültek elő, és sok finnugor nép körében „bizonytalan tercű” éneklés és hangszerhangolás található.)

VI. NÉPI HANGSZEREK

Népi hangszerek tekintetében Zala megye ma már eléggé szegényes. Régen használatos volt az „*ötlük hosszú furugla*” és a *duda*. (Seemayer látta és hallotta az utolsó dudást Zalában 1932-ben Murakeresztúron.) Saját készítésű *hatlikü rövid furulya*, *nádsíp*, *nyírfakéreg-síp* – ezek a hangszerek még megtalálhatók. A *köcsögduda* még ma is használatos: a citerazenekarok „bögőjét” szolgáltatja. A *citera* ma is nagyon népszerű – citerazenekarok alakulnak még most is. A gyári hangszerek közül a *hegedű*, *cimbalom*, *nagybőgő*, *klarinét* használatos az ún. népi vagy parasztszenekarokban. A parasztszenedék már nagyrészt elhagyták a hagyományos, jellegzetes játékmódot. A még meglévő és alkalmanként összeálló zenekarok a cigányzenészek játékmódot, akkordfűzését vették át.

VII. A NÉPDALOK CSOPORTOSÍTÁSA

A népdalgyűjteményekben szereplő népdalokat szövegük tartalma és hangulata alapján csoportosította. Ezen belül zenei sajátosságai szerint rendszerezte Járdányi Pál Magyar népdaltípusok című munkája alapján.

A *párosító dalokat* Bartók Béla sorolta be a magyar népzene „szertartásos dallami” közé, az alkalomhoz kötött dalok egyik csoportjaként. A régi tollfeszítők kedvenc énekes játéka volt a kosarazás. „A párosító dalnak és kosárlétkének alapfogolata közös: a szeretők egyesítése gondolatban. A párosító dalban ez az összedalolás a két névnek a versbe foglalásával történik” – írta Kerényi György tanulmányában. Az MNT IV. kötetében a 707 tipikus párosító dal közül 217 Zala megyéből való.

A *lakodalom* a legjelentősebb népszokások egyike; szokásanyaga igen gazdag, vidékenként más és más. Bartók feltevése szerint valamikor a lakodalom dalai külön kategóriát alkottak. A későbbiek folyamán ezek a lakodalmas dallamok más alkalmakkor is előadásra kerültek, sőt egyéb szövegek is tapadtak hozzájuk. De fordítva is történhetett: régi lakodalmas szöveghez új dallamok kapcsolódtak. A régi lakodalom énekes-zenés-táncos játékaik közül a tréfas temetés, seprűtánc, mőzsártánc érdemel említést. Ezekben a táncokban pogánykori szertartások emlékeként és a lakodalom témájának megfelelően több-kevesebb stilizált házassági mozdulat-elem szerepel.

A *mulatódalokból* ma már igen kevés él, csak az idősebbek emlékeiből ismerhetjük meg őket. A régi zalai gazda legkedvesebb szórakozása a szőlőhegyi poharazgatás, pincészer volt, ahol a jóízű beszélgetések, tréfalázások közben csendültek fel a borivó nóták. Ma már inkább csak a lakodalomban, vendégségeken (névnap, búcsú) kerülnek elő.

A *katonadalok* nagy része országosan ismert új stílusú népdal, amelyek inkább szövegváltozatokban zalainak: egerszegi kaszánya, novai utca, tőfeji állomás... Mással eltérő város- és falunép kerül a dalba.

A fiatalság dalai a *szerelmi dalok*. Ezek a legismertebbek, közülük legtöbb most is él. Ebből következik, hogy nagyobb részük dallama új stílusú.

A *cseléd-sors*, *summásélet* és *pásztorokodás dalai* nagyon értékesek. A nehéz sorsát panaszoló ember tehetetlen fájalmát fejezik ki a cseléd-sors népdalai. A pásztorelet dalai legnagyobb részénél régi dallamok.

A *betyárdalokat* és *rabnótákat* szinte nem is lehet egymástól elválasztani. Már Kövály kiadványában (Gőcseji népdalok) is szerepel a balladák között több betyár neve. Ezen dalok legnagyobb része régi stílusú.

A *népballada*, az ún. „hosszú nótá” még ma is él Zala megyében a nép ajkán. Közülük néhány országosan ismert, de vannak közöttük olyanok, amelyek a gőcseji nép balladateremtő erejét bizonyítják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Vajda József: Cserta partján
2. Vajda József: A zalai zöld erdőben
3. Vajda József: Fekete föld termi a jó búzát.
4. Vajda József: Hallottad-e hírét Zalaegerszegnek?
5. Vajda József: Édesanyám rózsafája

DOBCSÁNYI FERENC

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Szeged

Szegedtől – Szegedig

– ANTOLÓGIA '98 – I-II. –

Gazdag és sokszínű, „irodalmi” válogatás, antológia látott napvilágot *Szegedtől – Szegedig* címmel Simai Mihály, József Attila-díjas költő szerkesztésében, Turi József, tervezőszerkesztő közreműködésével és Majzik Andrea montázs-grafikáival, aki Juhász Gyulának, a város nagy költő fiának kézíratos örökségét is fölhasználta. De a belső címlap mottója is Juhász Gyula egyik híres versének két sorát idézi:

„A Tisza-parton halkan ballagok,
És hallgatom, mint sírnak a habok?”

És nem véletlenül, mert valóban a „Tisza hangja” szólal meg ebben a 439 lapnyi terjedelmű két kötetben, azok a költők, írók és más tollforgatók, akiknek életükben meghatározó élményt jelentett Szeged, ez a Tisza-parti iskolaváros.

A kötetek tartalmának (s nem tartalomjegyzékének) tanúsága szerint összesen 80 szerző bemutatkozásával és írásaival szembesülhetünk, ha kézbe vesszük ezt az 1998-ban fogant és valóra is vált antológiát. A megszólalók száma nem kevés! Különösen akkor, ha arra gondolunk, hogy a számbavételkor el kellett tekintenünk azoktól, akiket a szervezők, szerkesztők fölszólítottak ugyan, műveikkel mégsem jelentkeztek, s azoktól is, akik meg valamilyen oknál fogva estek ki a gyűjteményes kiadvány látószögéből. Persze arról a „teljességre törekvésről”, melyet a polgármesteri előszó említ, csak merő illúzió lenne beszélni, a fentebb említett okok miatt meg egyenesen képtelenség. Mindettől függetlenül a kötetekbe zárt tartalmi valóság önmagában is eléggé beszédesen jelzi Szeged szellemi-irodalmi életének gazdagságát, annak ellenére is, hogy a város, vagy inkább annak „fura urai” nem mindig ismerték föl vagy becsülték meg az ide kötődő, a város szellemiségét gazdagító igaz tehetségek értéketermelő tevékenységét és munkáját.

Nem olyan gyakori esemény egy ilyen kiadvány megjelenése, hogy ne örülhessünk mi is: *lokalpatrióták és olvasók* ennek a szegedi antológiának a szerkesztő Simai Mihállyal együtt, aki ennek az érzésének hangot is adott a kötet bevezetőjében. Igaz, hogy voltak korábban is ilyen jellegű törekvések, mint például a Simai-bevezetőben említett *Szegedi fiatalok antológiája*, a *Gazdátlan hajók*, de ide sorolhatnánk félig-meddig még a *Greza Ferenc és Olasz Sándor* szerkesztette szegedi és odesszai költők antológiáját is: *A partok felett*. De az is igaz, hogy széles horizontú, sokakat átfogó-felölelő, demonstratív antológia még nemigen jelent meg ez ideig. Ez a tény egyúttal több munkát is rótt azokra, akik a megvalósításán fáradoztak. Ebben a tevékenységben – árulja el Simai a bevezetőjében – ugyancsak nagy része volt a fáradhatatlan, a szegedi irodalmat híven szolgáló és azt szívenvélyesen szerető dr. Majzik Istvánnak, a *Bába és Társai Kft.* kiadó vezetőjének, aki bevezetőként ugyan szól a maga szerénységével és visszafogottságával ezekről a munkálatokról, mintegy áthárítva másokra azt az érdembeli munkát, melyet már nem is első ízben vállalt Szeged irodalmának tolmácsolása érdekében.

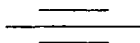
Az olvasóknak címzett antológia élményt nyújthat, örömteli fölfedezést adhat sokunknak, hisz

megtalálhatjuk benne az országosan elismert költők, írók mellett az ígéretes tehetségeket, a Szegeden gyökeretereztek mellett az innen messzeszakadtakat, a tősgyökeres szegediek mellett a Trianon kirekesztette áttelepülőket, az egykori egyetemista tollforgatók mellett a mai szárnypróbálgató diákköltőket, a költészetet, irodalmat csinálók mellett a vele összefüggő szaktudományok, valamint más művészetek művelőit, a személyes ismerősök mellett a meglepetés erejével ható ismeretleneket, az élők, a kiteljesedés előtt állók mellett a szomorú szívvel tudomásul vett nagy veszteségeinket is.

A sokszínűség azonban nemcsak ebben mutatkozik meg, hanem a különféle irányzatokban, írói látásmódokban, a tartalmat hordozó formákban, a témák sokféleségében, az alkotások különbözőségében, az írói lelkiismeret, szándék, élmény művekben tetten érhető kor- és emberképeiben, az önkifejezés eszköztárában és művészi erejében is.

Régi igazság, hogy a művekbe zárt világ csak *a befogadó, az olvasó* által válik teljessé. Szív-ből kívánjuk, hogy ez, ebben az esetben is bekövetkezzék. Ennek viszont alapfeltétele, hogy nyitott lélekkel mi is megtegyük, végigjárjuk „a sorsok és művek rajzolta utat SZEGEDTŐL – SZEGEDIG.”

Bába és Társa Kft. Kiadó, Szeged, 1998.

DR. HAJZER LAJOS
JPTE BTK SZLÁV FILOLÓGIAI TANSZÉK
Pécs

Magyar közmondások, szólások

– SZERKESZTETTE: MÓZES ISTVÁN MIKLÓS –

Margalits Ede (1849–1940) és O. Nagy Gábor (1915–1973) Magyar közmondások és közmondásszerű szólások (Bp., 1896), ill. Magyar szólások és közmondások (Bp., 1966) című munkája első kiadása után egy Magyar közmondások, szólások c. kiadvány hazánkban olyan merész kihívásnak számít, mintha valaki arra vetemedne, hogy Arany János Toldi-trilógiája után – minden szakszerű hivatkozás nélkül – megjelentetne egy irodalmi művet Toldi Miklósról...

Az önjelölt „szerkesztő” – Mózes István Miklós – törekvése – több mint 3000 magyar közmondást és szólást adni az olvasó kezébe – igen nemes szándék, a kivitelezéshez azonban jól körülhatárolt célok, pontosan megcélzott olvasói tábor feltüntetése, a válogatás elveinek a szakszerű tisztázása, a szólás és a közmondás fogalmának az egyéb frazeológizmusoktól való pontos elhatárolása szükségeltetik – a frazeográfiai feldolgozáshoz elengedhetetlen alapismeretekről nem is szólva.

A könyvhöz készült szerény méretű „szerkesztői” előszóból (3–4. lap) kiderül, hogy „az érdeklődő olvasó” a kiadvány címzettje. Számunkra ez kissé megfoghatatlan valami, s elsősorban a „vers mindenkinek és senkinek” mottóra emlékeztet...

Gondjai vannak az olvasónak a könyvben található anyag *menyiségi* mutatójával („mintegy 3000 magyar közmondás és szólás”) kapcsolatban is, mivel *a közölt anyag egy része nem közmondás, nem szólás*, hanem szállóige:

Nyelvében él a nemzet (7.); Kéz kezét mos (61.); Az idő pénz (10.); Borban az igazság (168.); Ember embernek farkasa (23.); Vert hadak, vakmerő remények (57.); Lassan járj, tovább érsz (125.); A szerencse forgandó (112.) stb.

Nem véletlen, hogy ezek a magyar frazeológizmusok Békés István Napjaink szállóigéi c. közsímt könyvében kaptak helyet (Bp., 1968: 561–562.; 103–104.; 114.; 100.; 741.; 127.; 551.; 172.; 527. lap).

A másik lényeges problémánk az, hogy a „szerkesztő” magyar közmondásoknak és szólásoknak tekint olyan frazeologizmusokat is, amelyek nem magyarok, hanem jövevényszólások (vö.: O. Nagy Gábor: *Mi fán terem?* Bp., 1979: 30–31.).

Ilyen jövevényszólás az Előszóban említett, *bakot lő'* szólás is. Jövevényközmondásunk az *„Egy fecske nem csinál nyarat”* (21.), ami O. Nagy Gábor idézet gyűjteményében: *Egy fecske nem csinál [...] tavaszt [nyarat]* (201.), ahol a sorrendiség nem mindegy, hiszen O. Nagy Gábor közlése lehet a mérvadóbb. Ha a „szerkesztő” O. Nagy Gábor adatát kétségbe vonta, akkor egy reprezentatív szociolingvisztikai felmérést kellett volna végeznie egy igen komoly korpuszon a probléma megoldása ügyében...

A vizsgált gyűjtemény anyagelrendezési koncepciója tematikus elv, amely nem idegen a hasonló céllal készült külföldi kiadványok esetében sem (vö. pl.: A. M. Zsiguljov: *Russzkije poszlovici i pogovorki* c. munkáját: Moszkva, Nauka, 1969. és más kiadásait).

Ennek az elvnek a dogmatikus alkalmazása akkor visz bennünket tévútra, ha elfelejtjük, hogy a frazeologizmusokban az egyes komponensek már rég elvesztették az eredeti (lexikai) jelentésüket; azok „deszegmentizálódtak”, a frazeologizmus „összjelentése” – mai szemmel – motiválatlanná vált:

„A vén kecske is megnyalja a sót” (202.) kapcsolat jelentése csak egy logikai bukfcen által sorolható a Háziállatok – erdei vadak c. témakörbe (XXVIII.).

„A Kicsiny ember nagy bottal jár” (125.) állandósult szókapcsolat az ember – ifjúság – öregség – élet – halál (XX.) témacsoportba került, ez azonban vitatható, hiszen az egyik jelentése (a három közül!) a testméret és a nemi potencia között hamis preszuppozícióra vonatkozik (vö.: O. Nagy 1966: 102; *„Kis ember nagy bottal jár”*).

Itt kell azt is megemlítenünk, hogy a kiadvány egyik újdonsága lehetett volna (főleg az iskolai magyaroktatás relációjában), ha a közölt közmondások és szólások egyikének – másikának a jelentését (jelentéseit) is adná a „szerkesztő”, a jelentésfeltárás nélkül ugyanis aligha érti meg az átlag olvasó pl. a *„Tokaji bort gyalázza a beczkói löre”* (172.) szólást, mivel azt sem tudhatja, hol van Beczkó (sic!), ami ma Beckov (ma: Szlovák Közt.; régen – Beckó!), s a Vág völgyének a legészakibb bortermő vidéke; a kissé savanyú borairól volt nevezetes, s korántsem „gyalázhatta” a világhírű tokajit. A szólás értelme: „az értéktelenebb ember (ne) gyalázza az értékesebbet”.

A magyar közmondások és szólások gyűjteményének az összeállítója – nagyon helyesen törekszik arra, hogy a régebbi, kevésbé ismert anyaggal is megismertesse az olvasókat, amihez egy rövid szójegyzéket is ad a könyve végén (214–219. lap). ez azonban sokkal gazdagabb is lehetne, hiszen az *„Igaz vagy te is, mint a zsidó font”* (50. lap) szólásban (aminek a forrása talán Margalits Ede idézett munkája lehet: 353. lap) a zsidó font jelentése (= nem igazi; hamis) aligha egyértelmű az olvasó számára.

Több esetben találkozunk a könyvben a nem feltétlenül normatív (uzuális) alakokkal, amelyek terjesztése aligha célszerű és kívánatos:

Se országa, se hazája *a tótnak* (7. lap)

Májusi *sár* aranyat ér (25.); *Tavaszi* eső aranyat ér (25.);

Ahol ló nincs, ott a *csacsi* is jó (183.)

Vak tyúk is talál néha *búzaszemet* (201); szarból várat (213)

Nem tudni, hogy a könyvbe miért került be a *Durva* közmondások c. fejezet (XXX.) ,hiszen ezek egyike – másika már az egyé témánál is kodifikálásra került; itt viszont ezek csak ismétlődnek;

Kurvatartás tékozlással jár (106.; 211.); Oda szarik a kutya, hol nagyobb a rakás (198.; 212.) stb

Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a *Durva* közmondások c. fejezet anyagának egy része nem közmondás, hanem szóláshasonlat (de: helyesírási hibákkal közölve!).

Fingik mint a szakadt ló (210.); Kikopott mint ebszar a hóból (211.).

Talán kimaradhattak volna a gyűjteményből azok a magyar frazeologizmusok, amelyek – konkrét jelentésük folytán is – a népek közötti ellenségeskedést gerjesztik (1.), illetve a nemek közti

igazságtalan diszkriminációt fogalmazták meg (2) igazságtalanul, s lényegében nem is frazeologizmusok mai szemmel:

(1.) Se országa, se hazája *a tótnak* (7.); Ritka *zsidó* család nélkül (101.);

(2.) Minden napá gyűlöli menyét (158.); Vőm nem fiam, menyem nem lányom (160.); Asszony nem ember (121.); Az asszony csak oldalborda (138.); Ifjúság bolondság (110.) stb.

Technikai – kivitelezési hibának számít az is, hogy néha egy és ugyanazon szólás (közmondás) ismétlődik még ugyanazon lapon is:

Ahány nép, annyi nyelv (5. lap); Ki sokat beszél, van ideje (83.)

Mózes István Miklós munkája elsősorban érdekes kísérletnek tekinthető több vonatkozásban, ám jelenlegi formájában inkább a telefonkönyv színvonala mozog, mert érdemi információkat (jelentés; stilisztikai árnyalat stb.) az igényes olvasó számára még talán annyit sem ad, mint a telefonkönyv, mert abban az előfizető telefonszámán kívül legalább megtalálható a laccíme – irányítószámával együtt...

A könyv olvasója azt sem tudja, hogy a válogatás milyen források alapján történt (pedig az nem mindegy!), a szűkebb szakma meg azon is elcsodálkozhat, hogy a hazai könyvkiadás színvonala immár azt a szintet súrolja, hogy a lektori munka teljes mértékben likvidálható... Nyomdai hibák tucatjaitól hemzsező munkákkal is fertőzhetők azok az olvasók, akik ebben az országban még mindig nem mondtak le arról, hogy könyveket is vásároljanak maguknak a megtakarított pénzükön.

Magyar közmondások, szólások. Szerk.: Mózes István Miklós.

Metropolis Kiadó, Budapest, 1998. 221 lap

DR. DOMONKOS JÁNOS
Fővárosi Iskolaszatanatórium
Budapest

Füzesi Zsuzsa, a meserajzoló

Az irodalom új megközelítési módja ahogy Füzesi – népszerűségét felhasználva – a legjobb irodalmat juttatja el a gyermekekhez. Gyermekeirodalmunk világraszólóan gazdag. Alkotói legjobb íróink-költőink. A meseirodalom külhoni klasszikusait mindig a legrangosabb műfordítóink tolmácsolták. A magyar népmese és mondókakincs világa is szinte kimeríthetetlen. „Szerettem olvasni – vallja –, számomra a legszentebb művészet az irodalom, mely illusztráció munkásságom kincsésbányája.” Ő maga is szerzői munkára vállalkozott, amikor a gyermekkorából magával hozott mondókákat foglalta könyvalakba. Azóta olvasói is küldik a régi mondókákat.

Körkövetelmény, hogy a léleknevelés is megjelenjen az iskolai mindennapokban. Magyarországon ma jóformán nincsen lélekkultúra, pedig a lelki egészség is olyan fontos, mint a testi. Zsuzsa asszony korszerű alkotóművészi gyakorlatában nem megkövesült szépirodalmat, hanem belsővé, élővé tehető szellemi táplálékot, lélekvezetést ad a gyermekirodalom segítségével. Rajzművészete a belülről megélt irodalmat fejleszti, önismeretet teremt. Szélesíti a kisgyerekek látókörét, az egészséges világtépelük kialakulását. Önállóbb gondolkodásra serkent és – természetes következményként – fejleszti a kreativitást. A költészet a képzőművészetben bevezetés a képzelet birodalmába. A szülők mesemondása-olvasása segíti a kicsik fejlődését.

A 15 évvel ezelőtt megjelent első könyve – mely a szülők és nagyszülők közt is osztatlan sikert aratott – (József Attila: Altató = 100 ezer példányban!) óta máig 65 önálló kötet illusztrációja

(legtöbbje újabb és újabb kiadásokban, itthon és külföldi fordításokban is,) a kis olvasók több százszázalékos táborához jutott el. Hiszen Grimm, Andersen, Gárdonyi, Petőfi, Szabó Lőrinc, Zek, Simon István, Móra Ferenc, Várnai Zseni, Kormos István, Babits, Weöres, Kolozsvári Grandpierre és több kortárs szerző könyveinek rajzos megjelentetése egyenként 100 – 100 ezres vagy még e feletti példányszámokban láttak napvilágot. Párját ritkító alkotói, teremtoi sikersorozat. Példa értékű, elismerésre méltó tett!

Füzesi Zsuzsa remekbekészült rajzai sokszínűen pompáznak. Nyomdákban csak igen jó minőségű, papíron lehet megközelítően azonos színekkel visszaadni. Az ilyen papír nagyon drága. Egy-egy könyvéhez néhány tonnára van szükség. A kiadók ezt nem tudják finanszírozni. A könyvek ára már most is borzasztóan magas, sokak számára megfizethetetlen. Ezért kényszerűségből rosszabb minőségű papírra nyomják. – „Amikor izgalommal várt új könyvemet a kezembe veszem – mondja a szerző – legszívesebben elbőgném magam. Néha meg is történik! Ezúton kérek mindenkitől bocsánatot...”

Vigasztalásként megadott, hogy az országban egyre több helyen rendeznek kiállítást (olvasó – „író”-rajzoló találkozóval egybekötve) az eredeti grafikáiból, eddig 40 alkalommal. Ilyenkor láthatja a közönség Füzesi igazi színeit, amikor is a mintegy négyezer illusztrációjából 60–65 darab látható a kiállítóterem tárlatán.

Az utóbbi évtizedekben új kifejezéseket tanulhattak azok, akik a kortárs képzőművészet változásait figyelemmel kísérik. A képzőművészetnek mindig újabb kifejezési eszközei lettek a technika legújabb találmányai: a fotó után a mozgókép, a film, majd a video, a fénymásológép vagy éppen a komputer, a digitális technika. Füzesi Zsuzsa művészi értékeket teremtő munkássága kialakulása kezdeti lépéseitől is több lehetséges megközelítési irányt vett egészen a mostani alkotói periódusáig. Természetesen sok munka, nehézség és lemondás árán. Szeretet, hit, akarat kell az élthez, és minden valóra válhat, mint az ő könyvei is.

Eredetileg üvegtervező iparművésznek készült. Budapesten, 1958-ban érettségizett a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban, de az élet úgy hozta, hogy rajzfilmekkel folytatta. A világhírű magyar animációs filmművészet legsikeresebb korszakának vált részesévé. Sok nagydíjas rajzfilmben dolgozott, de az itthon ismertek majd mindegyikében, csak néhányat említve: Gusztáv – Mézga – Pom-Pom – sorozat, Hugó, a víziló, és a csodálatos Vuk, Dargay Attila bűbájos filmje. Zseniális alkotók munkatársa lehetett, mint Gémes József, Nepp József, Richly Zsolt, Gyulai Liviusz, Jankovics Marcell. Huszonkilenc év után rajzfilmrendezőként (Ő rendezte a Nagy Ho-ho-ho horgász c. sorozatot) hagyta el a pályát úgy, hogy évekig mindkét műfajt művelte, de aztán választania kellett. A mesekönyvek mellett döntött, helyesen, hisz 15 esztendő alatt 65 kötethez készített csodás illusztrációkat Füzesi Zsuzsa grafikusművész. A Csodaország köteteket, a Mondókáskönyveket, A didergő királyt, Falusi hangversenyt, az Altatót rongyosra olvassák a gyerekek. Pufók cicákat, kíváncsi kis mókusokat, mosolygós arcokat rajzol a legkisebbeknek. A bélyeggyűjtőknek (1987-ben) az öt címletű Mese-bélyegssorozattal szerzett osztatlan örömet. Angliától, Németországtól Ausztiáig aratnak megérdemelt sikert könyvei a szülők és a tanítók körében is. Azonban, – mindig hangsúlyozza – számára a gyerekek szeretete fontos, nem a hírnév.

Kisgyermekünk – határon innen és határon túl – a magyar mondókakincs segítségével jutnak el a versekhez, az irodalomhoz. Szinte a mondókákkal kezd el beszélni, s ismerkedni a ritmussal. A zenéhez is ez az út vezet. „Otthon vagy az óvodában 20–30 mondókát tanulnak meg, – mondja lelkesen a gyermekszívek varázslója Zsuzsa asszony – s én úgy gondoltam, lehetne többet is. Ezért születtek Mondókáskönyveim 5 kötetben- Elérték céljukat, hisz folyamatosan kiadásra kerülnek. Az első Mondókáskönyve most jelent meg tizedik kiadásban.

Meseillusztrációi tisztán megrajzoltak, összetéveszthetetlenek, s néha átlátszik rajtuk, mintha mögéjük rejtőzne. Pontosan a szövegekről szólnak. Szereti, ha rajzfigurái élnek, mozognak. Ez rajzfilmes múltjából egyenesen következik. Tulajdonsága egyszerűség a kifejezésben, és elmélyültség a gondolatiságban és érzésben. Emberi igazságokat hirdet, művészien megjelenít. Munkájának

valódi pedagógiai célzata, értéke van. Könyveivel érdemes lenne az UNESCO által meghirdetett pályázatokon is szerencsét próbálnia. Füzesi felfigyelt arra, hogy a mai gyerekek igen eltávolodtak a *természettől* (és erről a felnőttek tehetnek!). Szeretné, ha nem így lenne. Mit tud tenni? A gyerekeket ért lélekrontó, sokszor durva, harsány videók ellensúlyozására is: *megrázza*, felhívja a figyelmet virágra, fűre, fára, bogarakra, madarakra, négylábú erdei- és háziállatokra. Kedvet ébreszt, hogy a kisgyerekek megszeresse a természetet, hogy együttélő közege legyen felnőtt korában is, vigyázzon rá.

Füzesi Zsuzsa Budapesten él, de szülei révén Vas megyeinek vallja magát. „Férjemmel – Róka Gyulával, aki most nyugalmazott főtanácsos – az irodalom hozott össze, és aki szintén vasi gyökerekkel büszkélkedhet, hisz ott született.” Az Őrségben van szép házuk, egy arborétumnak beillő kert közepén. Oda járnak pihenni, alkotni.

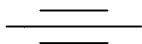
Megkapó, hogy a Csodaország legújabb (1977) „zöld könyvé”-ben, mely gyermekeknek szól a természet- és környezetvédelemről (írta és szerkesztette Csörgő Anikó, aki értékes alkotótársa és egyik kiadója Füzesi Zsuzsának) a 110. oldalon megrajzolta a tájbaillo őrségi házukat is, amely szavai szerint: „az ország egyik legszebb vidékén” található.

„Minden jót Vasból kaptam – mondja elragadtatással az országos hírű-rangú grafikusművész-nő –, de szívem csücske mégis Budán a *Hegyvidék!*”

Harmincöt éve a főváros XII. kerületében él és alkot. Nevezetesen a Németvölgyi út, majd a Nárcisz utca és mostan a Rácz Aladár utca nyújtott és ad lakóhelyet, szeretett otthonát néki és kedves férjének.

Nem csoda, hogy a budai hegyek és az őrségi dombok lankái, zöldellő hajlatai, panorámái, a szebbnél szebb magyarországi tájak ily vonzó, szeretetreméltó életművet teremtenek Füzesi Zsuzsa meserajzoló szívében – lelkében.

A Csodaország vezérlő mottója: *Az erdő fohásza*, mely mindannyiunkhoz szól: „Ember, én égek kályhádban téli éjszakákon, (én vetek rád árnyat, üde frisset nyáron,) ágy vagyok, altatód, asztal, jóllakatód,) énbőlölem ácsolsz hajót, vagyok kapud, (ládád, kapanyeled, orsód, (születtedben bölcsőd, holtadban koporsód,) furó és faragó kedvedben hű társad, (én kérlek: VIGYÁZZ RÁM,) AZ ERDŐT NE BÁNTSAD!”

NANSZÁKNÉ DR. CSERFALVI ILONA

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
Debrecen

Szerszámosládával az iskolában

Érdekes ötlettel tértem haza nyugat-európai tanulmányutamról, ahol azt tapasztaltam, hogy a szülők, nagyszülők a hét egy napján szívesen mennek az iskolába. Ez a szülők napja. Ilyenkor minden osztályba vendég érkezik, valamelyik gyermek szülője vagy nagyszülője. Figyelemreméltó, hogy nemcsak anyákkal vagy nagymamákkal találkoztunk, hanem apákkal és nagyapákkal is, s rendszerint olyanokkal, akik érdekes szakmát űztek. Ezekben az iskolákban a tanítási órákon vagy a délutáni foglalkozásokon is rendszeres látogatók a szülők, munkakapcsolatot alakítanak ki a pedagógusokkal.

A szülők napján nem csinálnak mást, csak ott vannak a gyerekek között, beszélgetnek, megvitatják mesterségük fortélyait, az érdeklődő gyerekeket bevonják a munkába. „Learning by doing” –

cselekedve tanulni! A szülők jó érzékkel közelednek a gyerekekhez, a gyermekek pedig izgatottan várják ezeket az alkalmakat.

Találkoztam olvasó mamákkal, kertész, rendőr, órás, keramikus, asztalos, bórdíszműves papákkal. Mindenki azt csinálta, arról mesélt, amit tudott. A csillagással távcsövet készítettek, csillagtérképet rajzoltak, és figyelték az esti égboltot. Mások közlekedési versenyt rendeztek az iskolában, a kertész nagyapával az iskolakertben dolgoztak, betakarítottak, a nagymamával befőttet, lekvárt, aszalt gyümölcsöt készítettek. Voltak, akik kukoricát termeltek, pattogatták és árulták az iskolaboltban.

Jó ötlet a nagyszülősdő! Olyat tudnak, amit a tanító nénik vagy a szülők sem tudnak, de jól járnak a fiatalos, ötletes, alkotókész nagyszülők is. Ezek a délutánok színt, eseményt visznek az iskola mindennapjaiba. Ezekre a napokra úgy készültek, mint a nem mindennapi találkozókra, mint a vizsgákra vagy az ünnepekre. Szervezzük meg iskolánkban mi is ezeket az együttléteket!

TISZTELT ELŐFIZETŐINKHEZ !

Bízva bízunk abban, hogy továbbra is töretlen támogatói, előfizetői maradnak lapunknak. Ennek reményében kérünk minden kedves Előfizetőnket, régiüket és újakat, hogy az 1999. évi előfizetési díjat, az 500 forintot, az alábbi számlára befizetni szíveskedjék: OTP Csongrád Megyei Igazgatóság, Szeged, Módszertani Közlemények, 11735005-20003933. De örömmel vesszük már az 1999. évi előfizetéseket is!

*A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK SZERKESZTŐSÉGE
ÉS KIADÓHIVATALA*

Kiadja a Módszertani Közlemények Baráti Társasága
A kiadásért felel: Dr. Siposné Dr. Kedves Éva
Kiadóhivatal: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Telefon: 62 454-000/6346
Szerkesztőség: 6725 Szeged, Hattyas sor 10.
Évente 5 alkalommal jelenik meg. Évi előfizetési díja: 500 Ft.
A címlapot tervezte: Fischer Ernő
Megjelent: 2500 példányban
CORRECT Kft. Szeged
Felelős vezető: Duba Tamás ügyvezető
ISSN 1219-0806

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KÖNYVTÁRÁNAK EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. Óraleírások és elemzések, 1967.
(Előszó: Miklósvári Sándor – Szerkesztő: Németh István)
2. A pedagógusképző az „Olvasó népért”, 1969.
(Előszó: Fischer Ernő – Szerkesztő: Németh István)
3. Hazaszeretetre való nevelés, 1970.
(Előszó: Drien Károly – Szerkesztő: Németh István)
4. Petőfi az iskolában, 1972.
(Előszó: Miklósvári Sándor – Szerkesztő: Hegedűs András, Miklósvári Sándor)
5. A korszerű matematikatanítás néhány témaköre az általános iskolában, 1974.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Szendrei János)
6. Kunstár Jánosné: Feladatgyűjtemény az általános iskolai ideiglenes matematika tantervhez, 1977.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Szendrei János)
7. Az osztályközösség megismerése, 1981.
(Előszó: Gácsér József – Szerkesztő: Gácsér József)
8. Az orosz nyelv tanítása az általános iskola 4. osztályában, 1982.
(Előszó: Hanga Mária – Szerkesztő: Fülöp Károly, Lengyel Zsolt)
9. Gácsér József: Demokratizmus és általános iskola, 1985.
(Előszó: Dobcsányi Ferenc – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)
10. Mágoriné Huhn Ágnes – Puskás Albert: Számítógép az általános iskolában, 1986.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)
11. R. Molnár Emma – Vass László: Stilisztikai ábécé a magyar nyelv és irodalom tanításához, 1989.
(Előszó: R. Molnár Emma – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)

A Módszertani Közlemények Kiadóhivatala tájékoztatásul közli, hogy könyvsorozatunk 9., 10. és 11. kötete még kapható. A 9. kötet ára 40, a 10. kötet ára 60, a 11. kötet ára pedig 120 Ft. Viszont a 9. és a 10. kötet 10 példányos megrendelése esetén 50%-os, a 11. kötet esetében pedig 25%-os árkedvezményt biztosítunk mindaddig, amíg a készlet tart.

A megrendeléseket postai levelezőlapon a következő címre kérnénk: **Módszertani Közlemények Kiadóhivatala, 6725 Szeged, Hattyas sor 10.**